

**ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΥΠΡΟΥ**

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ & ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΥΓΕΙΑΣ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΜΑΣΤΕΡ

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ
ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΑΛΕΞΙΑ ΠΑΛΛΑ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ, 2016

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ & ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΥΓΕΙΑΣ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΜΑΣΤΕΡ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΑΛΕΞΙΑ ΠΑΛΛΑ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ, 2016

Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία

στην Υγεία ως μέσο ανάπτυξης

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract	7
Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο 1. Η κοινωνική οικονομία	11
1.1. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί.....	11
1.2. Δραστηριότητες κοινωνικής οικονομίας.....	13
1.3. Αρχές και στόχοι της κοινωνικής οικονομίας	16
1.4. Κοινωνική οικονομία και κοινωνία των πολιτών.....	19
1.5. Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα και την Ευρώπη.....	23
Κεφάλαιο 2. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα.....	28
2.1. Ορισμός.....	28
2.2. Χαρακτηριστικά κοινωνικών επιχειρήσεων.....	31
2.3. Τομείς δραστηριοποίησης	34
2.4. Θεσμικό πλαίσιο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα και την Ευρώπη.....	36
2.4.1. Θεσμικό πλαίσιο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη.....	38
2.4.2. Θεσμικό πλαίσιο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα	43
2.5. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα	45
Κεφάλαιο 3. Η έννοια της καινοτομίας.....	48
3.1. Ορισμός.....	48
3.2. Είδη καινοτομίας.....	49
3.3. Συστήματα καινοτομίας.....	51
3.4. Καινοτομία κι επιχειρηματικότητα.....	55
3.5. Κοινωνική καινοτομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα.....	58
Κεφάλαιο 4. Εφαρμογές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην υγεία	62
4.1. Εισαγωγικά στοιχεία.....	62
4.2. Εφαρμογές κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην υγεία στην Ελλάδα και τον Υπόλοιπο Κόσμο	66
4.3. Προβλήματα και προοπτικές	74
Κεφάλαιο 5. Εφαρμογές της καινοτομίας στην υγεία	77
5.1. Εισαγωγικά στοιχεία.....	77
5.2. Η σημασία της καινοτομίας στην υγεία	78
5.3. Η καινοτομία στην υγεία στη σύγχρονη πραγματικότητα.....	80
5.3. Προβλήματα και προοπτικές	85
Συμπεράσματα.....	87
Βιβλιογραφία.....	92

Περίληψη

Σκοπός της παρούσης έρευνας είναι η συλλογή και η μελέτη των υπαρχουσών δεδομένων μέσα από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναφορικά με την κοινωνική επιχειρηματικότητα και την καινοτομία και τον αντίκτυπό τους στην ανάπτυξη του ευρύτερου τομέα της Υγείας. Ειδικότερα, μέσα από την παρούσα εργασία επιδιώκεται η ανάδειξη του ρόλου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας στην ενίσχυση και την ανάπτυξη του πολύπαθου τομέα της Υγείας γενικά και ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της κρίσης. Πιο αναλυτικά, η ανασκόπηση αυτή φιλοδοξεί να απαντήσει στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

Ως βασικά ερωτήματα της παρούσης έρευνας, λοιπόν, ορίζονται τα εξής:

- Ποιες οι εφαρμογές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο χώρο της υγείας,
- Ποιος ο ρόλος της καινοτομίας στις υπηρεσίες υγείας,
- Κατά πόσο και με ποιο τρόπο μπορούν η κοινωνική επιχειρηματικότητα και η καινοτομία να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τομέα της υγείας.

Abstract

The purpose of this research is the collection and study of the existing data through the review of the relevant literature on social entrepreneurship and innovation and their impact on the development of the health sector.

More specifically, the present work aims to highlight the role of the social entrepreneurship and innovation in strengthening and developing the health sector in Greece during the crisis.

More specifically, this review seek to answer the following research questions:

- What are the social entrepreneurship applications in the health sector,
- What is the role of innovation in health services,
- Whether and how can social entrepreneurship and innovation contribute to the development of the health sector.

Εισαγωγή

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί ένα πεδίο που γνωρίζει σταδιακά ολοένα και μεγαλύτερη ανάπτυξη στον ελληνικό και τον ευρωπαϊκό χώρο. Χάρη στον κοινωνικό και ανθρωπιστικό τους σκοπό σύστασης, αλλά και στον ιδιαίτερο τρόπο λειτουργίας τους οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν αποτελέσει ένα σημαντικό πυλώνα στήριξης της κοινωνίας ιδιαίτερα σε καιρούς κρίσης (Γεώργμας, 2013). Ειδικότερα, στο χώρο της υγείας, η δημιουργία κοινωνικών επιχειρήσεων έχει συμβάλει καθοριστικά στην αποτελεσματικότερη ψυχοκοινωνική αποκατάσταση ομάδων ομοιοπαθών, στην κοινωνική ένταξη πασχόντων, την κάλυψη των αναγκών και στην προώθηση των δικαιωμάτων τους (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Ιατρίδης, 2010).

Από την άλλη πλευρά, η έννοια της καινοτομίας έχει συχνά τεθεί στο περιθώριο της στοχοθεσίας της πολιτικής υγείας κυρίως στον ελλαδικό και κυπριακό χώρο εν καιρώ βαθύτατης οικονομικής ύφεσης. Ωστόσο, αν και η προώθηση και η ενσωμάτωση της καινοτομίας συχνά λογίζεται εσφαλμένα ως πολυτέλεια στις δομές υγείας, οι καινοτόμες δράσεις, ιδιαίτερα δε οι σύγχρονες και πρωτοποριακές τεχνολογικές εφαρμογές, μπορούν να συμβάλουν τόσο στη βελτιστοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, όσο και στη μείωση των δαπανών που οφείλονται σε ατέλειες των παραδοσιακών λειτουργιών του συστήματος υγείας (Κίτσιος & Ζουπουνίδης, 2008).

Με βάση τα παραπάνω, η εργασία αυτή πρόκειται να ασχοληθεί με τα χαρακτηριστικά και τη συμβολή των κοινωνικών επιχειρήσεων στον τομέα της υγείας, αλλά και τη σημασία της καινοτομίας, η οποία συχνά εισάγεται και προωθείται στο χώρο της υγείας μέσα από τις αντίστοιχες κοινωνικές επιχειρήσεις. Στόχος είναι να αναδειχθούν οι προοπτικές του εκσυγχρονισμού του συστήματος υγείας μέσα από μοντέρνες πρακτικές με ανθρωπιστικές διαστάσεις, άμεση σύνδεση με την κοινωνία των πολιτών, πολυεπίπεδα οφέλη και προοδευτική επιστημονική οπτική.

Η παρούσα εργασία δομείται σε πέντε επιμέρους κεφάλαια.

Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μια εισαγωγή στην έννοια της κοινωνικής οικονομίας, τα διακριτικά χαρακτηριστικά και τις αρχές της. Επιπλέον, προσδιορίζονται οι κύριες δραστηριότητες και οι στόχοι της κοινωνικής οικονομίας, καθώς και η σχέση της με την κοινωνία των πολιτών. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να προσφέρει τις απαραίτητες εισαγωγικές πληροφορίες για το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η κοινωνική και καινοτόμος επιχειρηματικότητα στον τομέα της Υγείας.

Ακολούθως, το δεύτερο κεφάλαιο θέτει στο επίκεντρο την έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ως μορφής κοινωνικής οικονομίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στους τομείς δραστηριοποίησης των κοινωνικών επιχειρήσεων, το σχετικό θεσμικό πλαίσιο για την αναγνώρισή τους, καθώς τον αντίκτυπο και τις εφαρμογές τους στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Με τη σειρά του, το τρίτο κεφάλαιο στρέφεται γύρω από την έννοια της καινοτομίας και τη σχέση της με την επιχειρηματικότητα. Πράγματι, η κοινωνική επιχειρηματικότητα χάρη στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της –και ιδιαίτερα τον μη

κερδοσκοπικό χαρακτήρα της- έχει συχνά βρεθεί να σχετίζεται στενά με την ενίσχυση της καινοτομίας στο εκάστοτε κοινωνικο-πολιτικό και γεωγραφικό περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσεται.

Εν συνεχεία, το τέταρτο κεφάλαιο εστιάζει στη μελέτη των εφαρμογών της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον πολυσχιδή τομέα της Υγείας, την αναγκαιότητα και τη σπουδαιότητά της, καθώς και σε συγκεκριμένα παραδείγματα Κοινωνικών Επιχειρήσεων Υγείας από τη διεθνή εμπειρία.

Τέλος, το πέμπτο κεφάλαιο αφορά στη σχέση της ανάπτυξης κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας, τη διεύρυνση της πρόσβασης των ληπτών και τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών στο χώρο της Υγείας.

Κεφάλαιο 1. Η κοινωνική οικονομία

1.1. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας δεν αποτελεί νέο όρο, αλλά εντοπίζεται ήδη από τις απαρχές του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη με την εμφάνιση των πρώτων συνεταιρισμών σε μια πρώιμη μορφή τους στη Βρετανία κατά την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης (Defourny & Nyssens, 2010, Dro et al., 2011). Σήμερα, ως «κοινωνική οικονομία» ή « *τρίτος μη κερδοσκοπικός τομέας* » περιγράφεται το πεδίο που δημιουργήθηκε για να καλύψει την περιοχή ανάμεσα στον κρατικό και τον ιδιωτικό τομέα οικονομικής δραστηριότητας, που αποβλέπει στην εξυπηρέτηση κοινωνικών σκοπών. Χάρη σ' αυτήν την κοινωνική της διάσταση, η κοινωνική οικονομία έχει πολύ συχνά θεωρηθεί ως ταυτόσημη με την σοσιαλιστική οικονομία, γεγονός που έχει καταδειχθεί ως εσφαλμένο από τη σχετική βιβλιογραφία, αφού η κοινωνική οικονομία δεν αποτελεί πολιτικό σύστημα, ούτε μέτρο μιας συγκεκριμένης πολιτειακής οργάνωσης. Γενικά, ωστόσο, ο όρος έχει συνδεθεί στενά με τη δημοκρατία και τις αρχές της, αφού αντανακλά εν πολλοίς το όραμα για μια κοινωνία ελευθέρων πολιτών, όπου τα κίνητρα για ιδιωτικό όφελος δεν θα λογοκρίνονται, αλλά θα υπόκεινται σε κανόνες που προωθούν πρωτίστως το κοινό καλό (Peredo & McLean, 2006, Σούλης, 2015).

Αρχικά, κατά την πρώτη του εμφάνιση στον ελληνικό χώρο, ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει μια πιο οικονομική θεώρηση των κοινωνικών

προβλημάτων. Σήμερα, εντούτοις, αναφέρεται σε κάθε οικονομική δραστηριότητα που δεν μπορεί να υπαχθεί πλήρως στην κρατική κοινωνική πολιτική, αλλά ούτε και στον κερδοσκοπικό ιδιωτικό τομέα. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μολονότι η κοινωνική οικονομία δεν αποβλέπει εξ ορισμού στη κερδοσκοπία, τα έσοδα αξιοποιούνται για την επίτευξη ενός κοινωφελούς κοινωνικού σκοπού συνδεδεμένου άμεσα με το αντικείμενο στο οποίο δραστηριοποιείται ο εκάστοτε φορέας κοινωνικής οικονομίας (Γεώργιας, 2013, Ιατρίδης, 2005, Peredo & McLean, 2006).

Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να τονιστεί ότι η έννοια της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι κοινή και γενικώς αποδεκτή με το ίδιο περιεχόμενο από τα διάφορα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ούτε αναγνωρίζονται με τον ίδιο τρόπο από το ισχύον θεσμικό πλαίσιο κάθε χώρας (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010). Πολύ περισσότερο στην Ευρώπη το περιεχόμενο του όρου άρχισε να διαμορφώνεται σταδιακά στα 1978 με αφορμή το ετήσιο Συμπόσιο της Γενικής Γραμματείας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπου έγινε λόγος για το ρόλο των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων στην Ευρώπη της δύσης του 20^{ου} αιώνα. Μάλιστα, η έγκριση ενός ψηφίσματος στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το οποίο αναγνώριζε ρητά τα επιτεύγματα των συνεταιριστικών κινήματων της Ευρώπης, φαίνεται να ενθάρρυνε παρόμοιες δράσεις, αλλά και να πυροδότησε τη συζήτηση περί κοινωνικής οικονομίας καθιστώντας έτσι επιτακτική την ανάγκη για διατύπωση ενός κοινού ορισμού για τον όρο (Κυριόπουλος, 2010, Παπαγεωργίου, 2004, 2007, Προβόπουλος & Υφαντόπουλος, 1990). Στα χρόνια αυτά εμφανίζεται ακόμη ο όρος «τρίτος τομέας» ως συνώνυμος της κοινωνικής οικονομίας, που περιλαμβάνει το σύνολο των μη κερδοσκοπικών οργανισμών, τους συνεταιρισμούς, τις διάφορες ενώσεις και τις κοινωνικές επιχειρήσεις η λειτουργία των οποίων βασίζεται στην αυτοοργάνωση των πολιτών και τον εθελοντισμό, διαπνεόμενη από

τις αρχές της αλληλεγγύης και της συνεργασίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η κοινωνική οικονομία στις διάφορες εκφάνσεις της, φιλοδοξεί να καλύψει το κενό της αγοράς στη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα, αλλά και να προωθήσει το όραμα της κοινωνίας των πολιτών (Moulaert et al., 2013).

Σήμερα, παρά τους διάφορους ορισμούς επικρατεί κατά το μάλλον ή ήττον η αντίληψη ότι οι φορείς κοινωνικής οικονομίας αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους στο πεδίο μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα δίχως να αποσκοπούν στην κερδοφορία (Αδάμ, 2014).

1.2. Δραστηριότητες κοινωνικής οικονομίας

Οι δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας παρέχονται από επιχειρήσεις ή οργανισμούς και μπορούν να ταξινομηθούν σε ευρείες κατηγορίες με βάση το νομικό καθεστώς στο οποίο υπάγονται ή το κανονιστικό πλαίσιο των κοινών αρχών που υπηρετούν (Αφουξενίδης, 2003, Ιατρίδης, 2005, Spear, 2006).

Αναλυτικότερα, με βάση τη θεσμική τους προσέγγιση, οι φορείς που δραστηριοποιούνται στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να είναι, (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Αφουξενίδης, 2003, Σούλης, 2015) :

- **Συνεταιρισμοί,**

Οι συνεταιρισμοί αποτελούν αυτόνομες ενώσεις προσώπων, που συνεταιρίζονται οικειοθελώς, με σκοπό να ικανοποιήσουν τις κοινές τους οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες μέσα από μια συνιδιόκτητη και δημοκρατικά διοικούμενη επιχείρηση.

Οι συνεταιρισμοί έχουν συχνά αποδειχθεί ως μια αποτελεσματική μέθοδος υπέρβασης των οικονομικών και κοινωνικών δυσκολιών μιας κοινότητας. Από ιστορικής απόψεως, οι συνεταιρισμοί κατάφεραν να ενισχύσουν την ικανότητα των μειονεκτούντων ομάδων ή ατόμων να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους, αλλά και να έχουν πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Εν αντιθέσει με τις κεφαλαιουχικές επιχειρήσεις, οι επενδυτές των οποίων διαθέτουν και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, στους συνεταιρισμούς τα δικαιώματα ιδιοκτησίας διατίθενται στους συντελεστές της λειτουργίας τους (π.χ. παραγωγοί, καταναλωτές κ.ό.κ.).

- **Αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί κι εταιρείες αλληλοβοήθειας**

Οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες ή εταιρείες αλληλοβοήθειας αποτελούν ενώσεις που παρέχουν ασφαλιστικές υπηρεσίες προς όφελος των μελών της. Οι λειτουργίες των εταιρειών αυτών βασίζονται σε αμοιβαίες συμβάσεις με βασική προϋπόθεση τα μέλη να δικαιούνται παροχές ως αποτέλεσμα συμμετοχής τους.

- **Αναπτυξιακές συμπράξεις,**

Οι αναπτυξιακές συμπράξεις αποτελούν ενώσεις προσώπων και κοινωνικών οργανισμών που συμπράττουν και συνεργάζονται στενά με οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και λοιπούς κρατικούς φορείς για την ενίσχυση της συμμετοχικότητας στην προώθηση κοινωνικών σκοπών. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι συμπράξεις αυτές αφορούν την ενίσχυση της πρόσβασης των μειονοτήτων κι

ευπαθών ομάδων (π.χ. μακροχρόνια άνεργοι, ΑμεΑ, ψυχικά ασθενείς) στην αγορά εργασίας και κατ' επέκταση την κοινωνική ένταξή τους.

- **Ενώσεις, σωματεία και οργανισμοί μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα,**

Οι ενώσεις μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα αποτελούν ομάδες ανθρώπων που συμπράττουν και δημιουργούν μια σταθερή οργάνωση για την επίτευξη κάποιου δημόσιου σκοπού με πολιτιστικό, ψυχαγωγικό, οικονομικό ή κοινωνικό χαρακτήρα. Αυτές οι ενώσεις μπορεί να έχουν τυπική οργάνωση, με συγκεκριμένους κανόνες, καταστατικό και προϋποθέσεις συμμετοχής, ή να συνιστούν άτυπες συσσωματώσεις χωρίς σαφή δομή.

- **Ιδρύματα και λοιποί οργανισμοί,**

Τα ιδρύματα αποτελούν νομικά πρόσωπα, που δημιουργούνται για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών, προς όφελος συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή της ευρύτερης κοινότητας, μέσα από την αξιοποίηση κληροδοτημάτων ή τακτικών εκστρατειών για τη συγκέντρωση κεφαλαίων. Κατά κανόνα, οι ιδρυματικοί οργανισμοί είναι εστιασμένοι στην προώθηση κοινωνικών, θρησκευτικών, εκπαιδευτικών ή γενικού συμφέροντος δραστηριοτήτων, ανάλογα με τις επιταγές της διαθήκης του κληροδότη. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα ιδρύματα είναι δυνατό να λάβουν κάποια άλλη οργανωτική μορφή, όπως τα φιλανθρωπικά ιδρύματα ή, σπανιότερα, οι θρησκευτικές οργανώσεις.

Όσον αφορά στην ταξινόμηση τους με βάση το κανονιστικό πλαίσιο, οι φορείς κοινωνικής οικονομικής δραστηριότητας μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε (Αφουξενίδης, 2003, Γεώργιας, 2013, Σούλης, 2015):

- Οργανώσεις της ευρύτερης κοινότητας ή της συνοικίας
- Ενώσεις παροχής εθελοντικής εργασίας
- Εναλλακτικές τράπεζες
- Κοινωνικές πρωτοβουλίες σε τομείς όπως η παιδεία, η υγεία, η κατοικία και το περιβάλλον.

1.3. Αρχές και στόχοι της κοινωνικής οικονομίας

Όπως προαναφέρθηκε, οι δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας έχουν συχνά αναφερθεί ως φορέας εκδημοκρατισμού της κοινωνίας, αφού κατά το μάλλον ή ήττον αποσκοπούν στην εξάλειψη των διακρίσεων και των ανισοτήτων με την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας, που δεν μπορούν να πληρωθούν από τις υπάρχουσες δομές της αγοράς και της κρατικής πρόνοιας (Defourny & Nyssens, 2010, Spear, 2006).

Γενικά, η κοινωνική οικονομία δραστηριοποιείται και αποσκοπεί στην (Ιατρίδης, 2007):

- Πρόωθηση των δημοκρατικών αρχών και δομών της τοπικής κοινωνίας
- Μείωση κοινωνικών ανισοτήτων
- Τοπική και βιώσιμη ανάπτυξη

- Ενδυνάμωση κοινωνικού ιστού
- Ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου
- Πολιτιστική ανάπτυξη και τη διεύρυνση της χρήσης νέων τεχνολογιών για το κοινό όφελος.

Πολλοί είναι οι ιδιαίτεροι κοινωνικοί τομείς που εγείρουν το ενδιαφέρον της κοινωνικής οικονομίας και απαιτούν τις παρεμβάσεις της. Η ανεργία, τα προβλήματα κοινωνικής και εργασιακής ενσωμάτωσης των μειονοτήτων, οι ευπαθείς ομάδες και η ολιστική φροντίδα υγείας αποτελούν ζητήματα που χρειάζεται να υποστηριχθούν από σχετικές πρωτοβουλίες (Acs et al., 2013, Weerawardena & Mort, 2006).

Ακόμη, ζητήματα σχετικά με την προστασία, την αναβάθμιση και την προβολή του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος μπορούν να προωθηθούν από τις δράσεις της κοινωνικής οικονομίας, που έχει τη δυνατότητα να προσφέρει ευκαιρίες απασχόλησης, αλλά και ανάπτυξης σε περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες και παραμελημένες γεωγραφικές περιοχές στην περιφέρεια, αναδεικνύοντας συνάμα την εθνική πολιτιστική κληρονομία (Κυριόπουλος, 2010, Παπαγεωργίου, 2007).

Προκειμένου να επιτύχει τα παραπάνω, η κοινωνική οικονομία βασίζεται σε αρχές σχετικές με τη δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων, την προώθηση του συνόλου έναντι του ιδιωτικού οφέλους, την αναγνώριση και την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών. Οι αρχές αυτές μπορούν να συνοψιστούν επιγραμματικά στις εξής (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Γεώργιας, 2013) :

- Ο άνθρωπος έχει προτεραιότητα σε σχέση με το κεφάλαιο. Υπό αυτή την οπτική, το κέρδος λογίζεται ως το μέσο για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ανθρώπου και όχι ως αυτοσκοπός.
- Η αλληλεγγύη ανάμεσα στα μέλη αποτελεί προϋπόθεση για την αποτελεσματική λειτουργία των οργανισμών κοινωνικής οικονομίας.
- Οι οργανισμοί της κοινωνικής οικονομίας έχουν κοινοτικό χαρακτήρα. Η συσπείρωση και η ευημερία της κοινότητας αποτελούν τον πυρήνα, αλλά και τον στόχο της ανάπτυξής τους.
- Οι αποφάσεις λαμβάνονται σύμφωνα με τη δημοκρατική αρχή της ισότητας της ψήφου, όπου σε κάθε μέλος αντιστοιχεί μια ψήφος και όχι διαφορετικό μερίδιο επιρροής.
- Όλα τα μέλη είναι, κατ' επέκταση, ισότιμα και δεν πρέπει να υπόκεινται σε διακρίσεις.
- Η εμπλοκή στις δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας είναι εθελοντική και όχι καταναγκαστική.

Κατά συνέπεια, με βάση τα παραπάνω, τα κέρδη από τις δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας δεν αποτελούν το βασικό κίνητρο της λειτουργίας των οργανισμών αυτών. Πολύ περισσότερο, οι δραστηριότητες αυτές σηματοδοτούν την ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνιών, την αρμονική συμβίωση με το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, την κοινωνική συνοχή και τη θεμελίωση της αρχής της δημοκρατικής λειτουργίας (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Παπαγεωργίου, 2004, 2007).

1.4. Κοινωνική οικονομία και κοινωνία των πολιτών

Η «κοινωνία των πολιτών» έχει βρεθεί τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο της κοινωνικής έρευνας. Πρόκειται για έναν όρο, που αναφέρεται γενικά σε όλες τις ατομικές ή συλλογικές μορφές κοινωνικής δράσης, οι οποίες προέρχονται απευθείας από τους πολίτες και δεν αναλαμβάνονται από το κράτος. Πολύ συχνά οι συλλογικότητες κοινωνικής δράσης, αυτές αναφέρονται και ως «μη κυβερνητικές οργανώσεις» ή «μη κερδοσκοπικές οργανώσεις» (Προβόπουλος & Υφαντόπουλος, 1990, Goffee & Scase, 2015). Πράγματι, οι οργανώσεις αυτές, δεν συμπολιτεύονται με την εκάστοτε κυβέρνηση, ούτε εκφράζουν πολιτική γνώμη, αν και οι δράσεις και οι διεκδικήσεις τους έχουν σε μεγάλο βαθμό πολιτικό περιεχόμενο. Επιπλέον, ως μη κερδοσκοπικές οργανώσεις δεν επιδιώκουν τη κερδοσκοπία, ενώ λειτουργούν συνήθως ως κοινωνικές επιχειρήσεις αφιερωμένες στην επίτευξη ενός κοινωφελούς σκοπού. Γενικότερα, οι οργανώσεις αυτές διακρίνονται σε αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, φιλανθρωπικά σωματεία ή κοινωφελή ιδρύματα (Αφουξενίδης, 2003, σ. 164).

Όπως επισημαίνεται από τη *Γνωμοδότηση της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής* με θέμα «Ο ρόλος και η συμβολή της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση», (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 329 της 17/11/1999 σ. 0030) η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών μπορεί να οριστεί μονάχα αφηρημένα ως το σύνολο των οργανωτικών δομών, τα μέλη των οποίων αναπτύσσουν δημοκρατικό διάλογο, προκειμένου να προωθήσουν το γενικό κοινωνικό συμφέρον. Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι δομές της κοινωνίας των πολιτών αποτελούν κάποιου είδους διαμεσολαβητές μεταξύ των δημόσιων αρχών και των πολιτών (Μαυροπούλου, 2007, Μουζελής, 2000). Όπως τονίζεται στο ίδιο κείμενο (ΟΚΕ,

2014), η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών συνιστά επί της ουσίας μια πολυσχιδή πολιτισμική διεργασία και, ως εκ τούτου, ο πολιτισμός αποτελεί καθοριστική έννοια της κοινωνίας των πολιτών. Εν προκειμένω, ο «πολιτισμός» αναφέρεται με την ευρύτερη έννοια του ως ένα πλαίσιο αξιών που χαρακτηρίζουν τα μέλη μιας κοινωνίας και το οποίο διαμορφώνει μεταξύ άλλων το πεδίο δράσης της κοινωνίας των πολιτών. Βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας των πολιτών είναι επίσης (α) ο *πλουραλισμός*, (β) η *αυτονομία*, (γ) η *αλληλεγγύη*, (δ) η *δημοσιότητα*, (ε) η *συμμετοχή*, (στ) η *επικουρικότητα* και, τέλος, (ζ) η *υπευθυνότητα*.

Ειδικότερα, ο πλουραλισμός αναφέρεται στις ετερόκλητες ομάδες ατόμων που απαρτίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες, όπου κάθε μέλος μπορεί καθορίζει το ίδιο το μέγεθος και τον τρόπο συμβολής του στην κοινότητα, η οποία με τη σειρά της αποβλέπει στη βελτίωση των γενικών συνθηκών συμβίωσης (Αδάμ, 2014, ΟΚΕ, 2014).

Αναφορικά με την αυτονομία, εκείνη αντανakλά το γεγονός ότι οι πολίτες μπορούν αποφασίζουν για το πλαίσιο της κοινωνικής τους δράσης. Οι δομές της δράσεις τους, ωστόσο, χρειάζεται να εντάσσονται στο ευρύ πλαίσιο ενός κράτους που εγγυάται ένα δημοκρατικό κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας της κοινωνίας μέσα από συνταγματικά κατοχυρωμένα και θεμελιώδη δικαιώματα. Στο ίδιο πνεύμα, η έννοια της αυτονομίας περιλαμβάνει ακόμη την ύπαρξη και τη λειτουργία αυτόνομων θεσμών, οι οποίοι προστατεύουν και προάγουν πνευματικές αξίες όπως η εκπαίδευση, η θρησκεία και η πολιτιστική παράδοση (Αδάμ, 2014, Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, ΟΚΕ, 2014).

Φυσικά, η κοινωνία των πολιτών βασίζεται σε σαφές πνεύμα αλληλεγγύης που προκύπτει από την επιθυμία των πολιτών να θέτουν οι ίδιοι τα όριά τους και να

αναλαμβάνουν υποχρεώσεις για την κοινωνική ευημερία, στοιχείο που αποτελεί προϋπόθεση της αλληλέγγυας δράσης (ΟΚΕ, 2014).

Η δημοσιότητα αφορά στην κοινοποίηση του κοινού σκοπού και των κοινών δράσεων για την επίτευξή του. Για την επίτευξη της πολιτικής δημοσιότητας, το επικοινωνιακό μήνυμα βρίσκεται υφολογικά πολύ κοντά στη βάση προκειμένου να ενθαρρύνει τη συμμετοχή, να ευαισθητοποιήσει, να ενισχύσει την αλληλεγγύη και να βελτιώσει την κοινωνική συμπεριφορά της κοινότητας (Αδάμ, 2010, ΟΚΕ, 2014).

Τέλος, βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας των πολιτών είναι η συμμετοχή, όπου ο πολίτης μπορεί να εκπροσωπηθεί και να ενεργοποιηθεί είτε μέσα από δεσμούς πολιτικών εντολών, είτε μέσω της άμεσης εμπλοκής τους σε ομάδες δράσης και προάσπισης συμφερόντων (ΟΚΕ, 2014).

Οι δράσεις και οι επιδράσεις των συλλογικοτήτων της κοινωνίας των πολιτών είναι ποικίλες και με πολλαπλά οφέλη για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Σε όλο το μήκος της ιστορίας τους οι μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν προσφέρει ιατρική φροντίδα, έχουν προωθήσει με επιτυχία τα δικαιώματα των μειονοτικών ομάδων κι έχουν φροντίσει για την κάλυψη των βασικών βιοποριστικών αναγκών ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας. Κατά κανόνα, λοιπόν, οι δράσεις τους εκφράζουν συστηματικά τόσο το αίτημα για προστασία των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων από τον νόμο και την δικαιοσύνη, όσο και την ανάγκη για ισότητα και ελευθερία (Μουζελής, 2000, Ναγόπουλος, 2003).

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να τονιστεί ότι στην πραγματικότητα, η κοινωνία των πολιτών δεν αναλαμβάνει «φιλανθρωπικές δράσεις» για την κάλυψη των κενών της επίσημης κοινωνικής πολιτικής του κράτους. Αντίθετα, το κυρίαρχο όραμα τους αφορά στη καλλιέργεια του κατάλληλου εδάφους για την προώθηση και

την επίτευξη της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης (Αφουξενίδης, 2007, Ναγόπουλος, 2003).

Σήμερα, αρκετοί νέοι στρέφονται στον εθελοντισμό με τη συμμετοχή τους σε δράσεις της κοινωνίας των πολιτών, προκειμένου να προσφέρουν στην τοπική κοινωνία, αλλά και να κερδίσουν επαγγελματική εμπειρία. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο Ναγόπουλος (2003), η ραγδαία ανάπτυξη και η αριθμητική αύξηση των μη κυβερνητικών οργανώσεων κοινωνικού και ανθρωπιστικού περιεχομένου έχει βοηθήσει πάρα πολύ την διεθνή συνεργασία και την κοινή προσπάθεια για ισότητα. Ακόμη περισσότερο, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι οι οργανώσεις αυτές έχουν καταφέρει να υποστηρίξουν έμπρακτα το αίτημα για την ισότιμη πρόσβαση των πολιτών στα κοινωνικά αγαθά, ανεξαρτήτως φύλου και εθνικότητας, αλλά και για την καταπολέμηση των ανισοτήτων και των διακρίσεων σε τομείς όπως η απασχόληση, η εκπαίδευση και η περίθαλψη (Μουζελής, 2000).

Καθόσον η λειτουργία των μη κυβερνητικών οργανώσεων προϋποθέτει κατ' αρχήν την εθελοντική εμπλοκή μιας ομάδας πολιτών, προωθώντας έτσι την συμμετοχικότητα, φαίνεται πως η φιλανθρωπική διάσταση της προσφοράς υποχωρεί, ενώ ενισχύεται η καλλιέργεια κοινωνικής συνείδησης. Πράγματι, η σχετική βιβλιογραφία παραδέχεται ότι η ενεργός εμπλοκή των απλών πολιτών στη διεκδίκηση ενός κοινωφελούς σκοπού μέσα από τις δομές των οργανώσεων αυτών συμβάλλει στην ανάπτυξη της αντίληψης ότι η συνολική ευημερία της κοινωνίας είναι αποτέλεσμα της ευημερίας και της προστασίας των μελών της (Αφουξενίδης, 2003). Από αυτή την άποψη, η δράση της κοινωνίας των πολιτών είναι ιδιαίτερα σημαντική, όχι μόνο επειδή καλύπτει τις ανάγκες, που βρίσκονται στο περιθώριο της κρατικής πολιτικής, αλλά, πολύ περισσότερο, επειδή συμβάλλει στη καλλιέργεια κοινωνικών στάσεων ζωής στα μέλη της. Έτσι, φαίνεται ότι η ταχεία ανάπτυξη των μη

κυβερνητικών οργανώσεων, που καλούν τον απλό πολίτη σε ενεργό εθελοντική συμμετοχή, συνδέεται με ένα ενδιαφέρον φαινόμενο αξιακής παγκοσμιοποίησης, «όπου οι αξίες εστιάζονται στους μη οικονομικούς χώρους του παγκόσμιου συστήματος, αξιών που έχουν να κάνουν με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την δημοκρατία στον πολιτικό χώρο, με την αλληλεγγύη έναντι των φτωχών και περιθωριοποιημένων πληθυσμών στον κοινωνικό χώρο και με τον σεβασμό της πολιτισμικής διαφορετικότητας στον χώρο της κουλτούρας» (Σακκελίων, 2003, σ. 12).

Με βάση τα παραπάνω, φαίνεται ότι η κοινωνία των πολιτών μπορεί στους σύγχρονους καιρούς της βαθιάς οικονομικής ύφεσης να αποτελέσει υποστηρικτικό φορέα κοινωνικής πρόνοιας, αλλά και ισχυρό ανάχωμα στην ανάπτυξη αντικοινωνικών ιδεολογιών και πεποιθήσεων που προωθούν την ανελευθερία, την ανισότητα και τον ρατσισμό (Μαυροπούλου, 2007).

1.5. Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα και την Ευρώπη

Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών παρατηρείται μια αυξανόμενη λήψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης. Πολύ συχνά, μάλιστα, η κοινωνική οικονομία προωθήθηκε στην Ευρώπη ως μια πολιτική που θα μπορούσε να υποκαταστήσει τα κενά που άφηνε πίσω του η δραστηριότητα του κοινωνικού κράτους. Επιπλέον, οι φορείς κοινωνικής οικονομίας έχουν θεωρηθεί ως ένα σημαντικό μέσο για την ενίσχυση της απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας, αλλά και την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες. Ακόμη, πολύ συχνά έχει καταδειχθεί η ικανότητα της κοινωνικής

οικονομίας να δημιουργήσει ανθεκτικά οικονομικά συστήματα τοπικού, περιφερειακού και εθνικού βεληνεκού (Ιατρίδης, 2005, Κυριόπουλος, 2010).

Ήδη στην αυγή του νέου αιώνα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε ρητά την πολυεπίπεδη συμβολή του τομέα της κοινωνικής οικονομίας στο πλαίσιο της προγραμματικής περιόδου (2007-2013), αλλά και κατά την τρέχουσα και επικείμενη προγραμματική περίοδο (2014- 2020), η οποία περιλαμβάνει μια σειρά από μέτρα της Κοινωνικής Επιχειρηματικής Πρωτοβουλίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Social Business Initiative) για την ενίσχυση των κοινωνικών οικονομικών δράσεων (European Commission, 2011).

Ειδικότερα, όπως σημειώνεται στη σχετική ανακοίνωση της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2011) αποσκοπώντας *«στην προώθηση μιας υψηλά ανταγωνιστικής κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, η Επιτροπή έχει θέσει την κοινωνική οικονομία και κοινωνική καινοτομία στην καρδιά των ενδιαφερόντων της, σε όρους τόσο περιφερειακής συνοχής όσο και αναζητώντας νέες λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα και ειδικότερα στη μάχη ενάντια στη φτώχεια και τον αποκλεισμό»*, καθώς και *«...η δημόσια διαβούλευση της Πράξης για την Ενιαία Αγορά αποκάλυψε υψηλό ενδιαφέρον στην ικανότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων και της κοινωνικής οικονομίας να παράσχουν καινοτόμες απαντήσεις στις πρόσφατες οικονομικές, κοινωνικές και ενίοτε περιβαλλοντικές προκλήσεις μέσω της ανάπτυξης διατηρήσιμων κυρίως μη εξαγωγίμων θέσεων εργασίας, της κοινωνικής συνοχής, της βελτίωσης των τοπικών κοινωνικών υπηρεσιών, της περιφερειακής συνοχής κτλ.»*

Σήμερα εκτιμάται ότι στον ευρωπαϊκό χώρο δραστηριοποιούνται περίπου 2 εκατομμύρια κοινωνικές επιχειρήσεις, που αποτελούν το 10% του συνόλου των επιχειρήσεων και απασχολούν περισσότερους από 10 εκατομμύρια εργαζόμενους.

Όπως επισημαίνεται από τη σχετική βιβλιογραφία, η απασχόληση σε φορείς της κοινωνικής οικονομίας καταλαμβάνει ένα μεγάλο ποσοστό, περίπου 7%, της συνολικής έμμισθης απασχόλησης στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Acs et al., 2013, Dro et al., 2011, Moulaert et al., 2013). Άλλες μελέτες, μάλιστα, σημειώνουν ότι περίπου το 25% του ευρωπαϊκού πληθυσμού εργάζεται, συνεργάζεται ή απολαμβάνει τις υπηρεσίες κάποιου φορέα κοινωνικής οικονομίας. Δεν θα πρέπει, ακόμη, να παραγνωριστεί το γεγονός ότι οι δραστηριότητες αυτές, παρά τον μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα τους, φθάνουν να ελέγχουν σημαντικά ποσοστά της αγοράς, που πλησιάζουν το 35-50% στα κράτη της Ευρώπης (Goffee & Scase, 2015, Dees, 2007, Weerawardena & Mort, 2006).

Από την άλλη πλευρά, η αλληλέγγυα οικονομία δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στον ελληνικό χώρο. Η ελλιπής ανάπτυξη στον τομέα αυτό αντανακλάται ειδικότερα στο ασαφές ελληνικό θεσμικό πλαίσιο αναφορικά με τον νομικό προσδιορισμό των φορέων που εμπίπτουν στην κοινωνική οικονομία και ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιχειρήσεις που προωθούν την εργασιακή επανένταξη. Επιπλέον, με βάση το ισχύον νομικό πλαίσιο, ένας φορέας κοινωνικής οικονομίας μπορεί να λάβει πολλές διαφορετικές νομικές μορφές, γεγονός που δυσχεραίνει τις διαδικασίες καταγραφής των επιχειρήσεων αυτών (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Ωστόσο, στη διάρκεια των τελευταίων ετών έχει καταβληθεί συστηματικά προσπάθεια για τη θεσμική καταγραφή των οργανισμών αυτών και τη δημιουργία μητρώου Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων από την Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας του Υπουργείου Εξωτερικών γενικά, καθώς και μητρώου Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, που δραστηριοποιούνται στον τομέα της κοινωνικής προστασίας του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Παρόλα αυτά, παρατηρείται ότι οι προσπάθειες αυτές παραμένουν ανεπαρκείς,

καθότι αφενός επιδιώκουν την καταγραφή συγκεκριμένων τύπων φορέων κοινωνικής οικονομίας κι αφετέρου επειδή οι ίδιοι οι φορείς τείνουν να μην ανταποκρίνονται επαρκώς στη διαδικασία της ένταξης τους σε μητρώο (Κυριόπουλος, 2010, Προβόπουλος & Υφαντόπουλος, 1990).

Αξίζει, επίσης, να τονιστεί ότι, παρά την κοινή παραδοχή ότι ο τρίτος τομέας δεν έχει αναπτυχθεί ακόμη ικανοποιητικά στην Ελλάδα, οι διάφορες εθνικές πολιτικές ελάχιστα έχουν καταφέρει να καταστήσουν εφικτή μια προοπτική ανάπτυξης. Τούτο διότι, μολονότι η αναγνώριση της σημασίας της κοινωνικής οικονομίας έχει θεσμικά διευρυνθεί, οι όροι, οι διαδικασίες και οι αλλαγές που απαιτούνται για την οργάνωση ενός σχεδίου προώθησης της παραμένουν συγκεχυμένοι και αόριστοι (Γεώργιας, 2013, Παπαγεωργίου, 2007).

Παράλληλα, εξαιτίας της έμφασης που έχει δοθεί σε συγκεκριμένους τύπους φορέων, στη σύγχρονη Ελλάδα, η κοινωνική οικονομία προάγεται κυρίως από τις δυνάμεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς το εθνικό κράτος ελάχιστα ενθαρρύνει την ανάληψη αντίστοιχων πρωτοβουλιών από ιδιώτες. Επιπροσθέτως, καθώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις εστιάζουν κατά κανόνα στην τοπικότητα, η Τοπική Αυτοδιοίκηση παρουσιάζεται συχνά ως η πλέον αρμόδια για να συντονίσει τις σχετικές δράσεις. Δεν θα πρέπει, ακόμη, να αγνοηθεί το γεγονός ότι πολύ συχνά οι φορείς κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα με το κοινωφελές τους έργο φθάνουν να καλύπτουν το κενό της κρατικής παρέμβασης παρέχοντας αποφασιστικά στήριξη σε θέματα κοινωνικού χαρακτήρα. Βεβαίως, οι φορείς περιφερειακής διοίκησης με τη βαθειά γνώση των δυνατοτήτων και των αναγκών των συγκεκριμένων κοινοτήτων, θα μπορούσαν να σταθούν πολύτιμοι αρωγοί στη προσπάθεια μιας νέας κοινωνικής οικονομικής προοπτικής. Παρόλα αυτά, η κοινωνική οικονομία παραμένει περιορισμένη στον ελληνικό χώρο με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς να αποτελούν

την πιο συνήθη μορφή κοινωνικής οικονομίας, που ενθαρρύνει την καινοτομία, αξιοποιεί την τοπικότητα, προωθεί τον εθελοντισμό και διατείνεται την συλλογικότητα (Acs et al., 2013, Γεώργας, 2013, Defourny & Nyssens, 2010, Ιατρίδης, 2005).

Κεφάλαιο 2. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα

2.1. Ορισμός

Μελετώντας τον όρο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας θα μπορούσε κανείς να αντλήσει αυθόρμητα συμπεράσματα που σχετίζονται με την φιλανθρωπία και τις κοινωφελείς δράσεις. Παρά ταύτα, όλοι οι ορισμοί που έχουν διατυπωθεί για την κοινωνική επιχειρηματικότητα φροντίζουν σε μεγάλο βαθμό να την αποκόψουν από το φιλανθρωπικό έργο και χαρακτηρίζουν αφελή ή παραπλανητική την σύνδεση των κοινωνικών επιχειρήσεων με μη κυβερνητικές οργανώσεις και φιλανθρωπικούς συλλόγους. Ακριβώς όπως συμβαίνει με την κοινωνική πολιτική, έτσι και η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί αντικείμενο διαφόρων ορισμών που είναι λιγότερο ή περισσότερο ακριβείς αναφορικά με το πραγματικό περιεχόμενο της (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Χαρακτηριστικότερη είναι σήμερα η τοποθέτηση του ΟΟΣΑ σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική επιχείρηση ορίζεται ως οποιαδήποτε ιδιωτική δραστηριότητα συνδεδεμένη με το δημόσιο συμφέρον, οργανωμένη με επιχειρηματική στρατηγική αλλά που ο κύριος σκοπός της δεν είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους αλλά η επίτευξη συγκεκριμένων οικονομικών και κοινωνικών στόχων, και η οποία έχει την ικανότητα να εισάγει καινοτόμες λύσεις στα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Παπαγεωργίου, 2004). Ακολουθώντας πάραυτα την άποψη του Smallbone κατά την οποία δεν υπάρχει παγκοσμίως κοινά αποδεκτός ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης, αν και οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στην έμφαση που δίνεται σε κάθε ορισμό παρά στην

ίδια την ουσία της έννοιας, θα προσπαθήσουμε αρχικά να περιγράψουμε την λειτουργία, την φύση και τους στόχους της (Αδάμ, 2014).

Ξεκινώντας την απόπειρα αποσαφήνισης του σημασιολογικού περιεχομένου της κοινωνικής επιχείρησης χρειάζεται να ξεκαθαρίσουμε ότι σε αντίθεση με τις φιλανθρωπικές και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, εκείνη δεν βασίζει την λειτουργία της σε πόρους που προέρχονται από δωρεές και χορηγίες, αλλά εξασφαλίζει τα απαραίτητα από την δική της οικονομική δραστηριότητα. Αν και οι κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στον τομέα παραγωγής και εμπορίας προϊόντων, το βασικό τους κίνητρο αφορά στην εκπλήρωση κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων (Drucker, 2006).

Θεμέλιος στόχος, λοιπόν, των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι να αποδείξουν ότι η αγορά και η επιχειρηματικότητα μπορούν να προσφέρουν κοινωνικά οφέλη και να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων ο εντοπισμός και η επίλυση των οποίων θεωρείται γενικώς δύσκολη υπόθεση. Κατά συνέπεια, αν ο συσχετισμός των κοινωνικών επιχειρήσεων με την φιλανθρωπία είναι εσφαλμένος, το ίδιο αδόκιμη είναι και η ταύτιση τους με τις κοινές επιχειρήσεις, αφού στην δική τους περίπτωση ένα μέρος του κέρδους διοχετεύεται στην υλοποίηση κοινωνικών σκοπών που σχετίζονται με την βελτίωση της καθημερινότητας, της ποιότητας της σύγχρονης ζωής ή του περιβάλλοντος. Από την άλλη πλευρά, οι εργαζόμενοι που απασχολούνται στους κόλπους της αμείβονται κανονικά και δεν εργάζονται εθελοντικά, όπως ακριβώς οι ιδιοκτήτες λαμβάνουν σημαντικό μέρος του κέρδους, αλλά η μεγιστοποίηση των κερδών δεν αποτελεί αυτοσκοπό (Παπαγεωργίου, 2007, Παπαγεωργίου, 2004).

Με λίγα λόγια, είναι πιθανόν τα προϊόντα των κοινωνικών επιχειρήσεων να επιφέρουν την λύση ή την βελτίωση ορισμένων ειδικών κοινωνικών ή περιβαλλοντικών προβλημάτων. Για παράδειγμα, μια επιχείρηση μπορεί να οργανώσει ένα πρόγραμμα ένταξης ατόμων με ειδικές ανάγκες βάσει του οποίου θα προσλάβει μερικά άτομα με αναπηρία με σκοπό να προωθήσει την ισότητα, να μειώσει τον αποκλεισμό, να ενισχύσει την κουλτούρα υπέρ των ίσων δικαιωμάτων και να φέρει στο προσκήνιο το μείζον ζήτημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Παρά την σημαντική συνδρομή των κοινωνικών επιχειρήσεων οι περισσότερες χώρες δεν διαθέτουν ξεκάθαρη πολιτική που να τις αφορά ούτε εκείνες διέπονται από σαφές νομικό καθεστώς στην πλειοψηφία των κρατών. Έτσι, στις περισσότερες περιπτώσεις οι κοινωνικές επιχειρήσεις Ιδρύονται είτε ως μη κερδοσκοπικά ιδρύματα, είτε ως συνήθεις επιχειρήσεις. Η έλλειψη νομικής πρόνοιας για το ζήτημα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας έχει οδηγήσει, όμως, σε διάφορα προβλήματα, όπως είναι η εξεύρεση του αρχικού κεφαλαίου για την σύσταση μιας τέτοιας επιχείρησης, αφού το κράτος σπανίως επιδοτεί και στηρίζει με κάποιον τρόπο τέτοιες πρωτοβουλίες ώστε ο ιδρυτής είναι συνήθως αναγκασμένος να αναζητήσει ο ίδιος πόρους ή μετόχους για την σύστασή της (Παπαγεωργίου, 2004).

Συχνά έχει υποστηριχθεί ότι η δομή, ο στόχος και η λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων προάγει έναν πιο δημοκρατικό τρόπο λήψης αποφάσεων, αφού δίνει σαφή προτεραιότητα στους ανθρώπους τους εργαζόμενους έναντι του κεφαλαίου κατά την διαδικασία κατανομής του χρηματικού κέρδους (Drucker, 2006, Goffee & Scase, 2015).

Σήμερα, η κοινωνική επιχειρηματικότητα βρίσκεται σε στενή αλληλεπίδραση με τις δυνάμεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης κι αυτό διότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις δίνουν μεγάλη έμφαση στην τοπικότητα, στην ενίσχυση δηλαδή της ευημερίας μιας συγκεκριμένης περιοχής, ενώ επιτελούν κοινωνικό έργο και καλύπτουν πολύ συχνά την απουσία δράσεων του δημοσίου τομέα ή των ιδιωτών των κοινών επιχειρήσεων σε ζητήματα που αφορούν στην συλλογικότητα και το περιβάλλον. Μολονότι το νομικό πλαίσιο δεν καθιερώνει κάποια συγκεκριμένη συνεργασία μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων και Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, υποστηρίζεται ευρέως η άποψη ότι οι ΟΤΑ θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον βασικότερο υποστηρικτικό παράγοντα των κοινωνικών επιχειρήσεων, όχι μόνο επειδή και οι ίδιοι επιτελούν σημαντικότατο κοινωνικό έργο, αλλά ακόμη διότι έχουν την δυνατότητα να παρέχουν εξειδικευμένες πληροφορίες σχετικά με τα πεδία εκείνα στα οποία μπορούν να συσταθούν εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης. Επιπλέον ως τοπικοί φορείς, οι ΟΤΑ διαθέτουν βαθιά γνώση των προβλημάτων, αλλά και των ιδιαίτερων δυνατοτήτων μιας συγκεκριμένης περιοχής, ώστε μπορούν να ενημερώσουν και να στηρίξουν αποτελεσματικά μια οποιαδήποτε κοινωνική επιχειρηματική πρωτοβουλία (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Παπαγεωργίου, 2007).

2.2. Χαρακτηριστικά κοινωνικών επιχειρήσεων

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα υλοποιείται με τη σύσταση και τη λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνεται μια μεγάλη ποικιλία οικονομικών μορφωμάτων που αναλαμβάνουν στοχευμένες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Τέτοια είναι οι συνεταιρισμοί, οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, αλλά και οι κοινωνικές επιχειρήσεις

κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Δεδομένης, όμως, της έντονης αμφιλογίας γύρω από τα στοιχεία εκείνα που διακρίνουν τις κοινωνικές από τις κοινές, συμβατικές επιχειρήσεις, είναι απαραίτητη η παράθεση των βασικών χαρακτηριστικών των οργανισμών που αντιστοιχούν σε κοινωνικές επιχειρήσεις (Peredo & McLean, 2006, Σούλης, 2015).

Αρχικά θα πρέπει να επισημανθεί ότι αρκετοί μελετητές τείνουν να περιλαμβάνουν στον όρο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ως σημαίνουσα την έννοια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων, που αναφέρεται εν πολλοίς στις πρωτοβουλίες κοινωνικού ενδιαφέροντος που λαμβάνουν οι εμπορικές επιχειρήσεις συμπληρωματικά προς τις βασικές οικονομικές δραστηριότητές τους. Εντούτοις, οι περιστασιακές δράσεις κοινωνικού χαρακτήρα από ορισμένες συμβατικές εμπορικές επιχειρήσεις δεν αρκούν για την κατάταξή τους στην κοινωνική οικονομία και τον χαρακτηρισμό τους ως «κοινωνικών επιχειρήσεων». Με άλλα λόγια, η υιοθέτηση πρακτικών κοινωνικής ευθύνης δεν αρκεί για τον ορισμό μιας επιχείρησης ως κοινωνικής (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010, Γεώργιας, 2013, Spear, 2006).

Ειδικότερα, προκειμένου να θεωρηθεί μια επιχείρηση κοινωνική χρειάζεται να πληροί ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η ισότιμη συμμετοχή των συνεργαζόμενων μελών με έμμισθη εξαρτημένη εργασία καθώς, αλλά και εθελοντών με άμισθη εργασία, η σύμπραξη ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών, αλλά και η παροχή υπηρεσιών που προάγουν κοινωνικούς σκοπούς, όπως η προστασία του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, η ένταξη των μειονοτήτων, η φροντίδα ανθρώπων με ειδικές ανάγκες και η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον *Οργανισμό για την Ανάδειξη των Κοινωνικών*

Επιχειρήσεων στην Ευρώπη (The Emergence of Social Enterprise in Europe, 2010)

βασικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι τα εξής:

- η συνεχής δραστηριότητα παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών,
- η συμμετοχή στην επιχείρηση όλων των ανθρώπων που επηρεάζονται από τη δραστηριότητα,
- η συμμετοχή εθελοντών
- ο αυξημένος βαθμός αυτονομίας,
- ο μεγάλος βαθμός οικονομικής διακινδύνευσης,
- ο περιορισμένος βαθμός έμμισθης εργασίας,
- το κοινό όφελος ως σαφής σκοπός κάθε δραστηριότητας,
- η πρωτοβουλία που προωθείται από κοινωνικές ομάδες,
- η ισότητα στη συμμετοχή των αποφάσεων ανεξάρτητα από την κατοχή χρηματικού κεφαλαίου από τα μέλη,
- η περιορισμένη διανομή κερδών.

Ακόμη, όπως επισημαίνουν οι Peredo και McLean (2006) κατά κανόνα οι διάφοροι τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων που παρουσιάζονται στις μοντέρνες οικονομίες φέρουν αποκλειστικά ή κατά πλειονότητα κοινωνικούς στόχους, όπως οι ΜΚΟ, που έχουν αμιγώς κοινωνικούς σκοπούς. Επίσης, σε άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις οι υπηρεσίες μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να προορίζονται για εμπορικές συναλλαγές, όπως συμβαίνει συνήθως με κερδοσκοπικές επιχειρήσεις συνεταιριστικού χαρακτήρα.

2.3. Τομείς δραστηριοποίησης

Παρά τον κοινωνικό τους χαρακτήρα, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι κατ' αρχήν επιχειρήσεις. Ως εκ τούτου μια κοινωνική επιχείρηση μπορεί να ασχολείται με το εμπόριο, την παραγωγή προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών, ούσα ωστόσο προσανατολισμένη κατ' αρχάς στην προώθηση ενός κοινωνικού σκοπού. Εντούτοις, οι δραστηριότητες των φορέων αυτών έχουν επιχειρηματικό χαρακτήρα, είναι προσαρμοσμένες στους κανόνες της αγοράς και λαμβάνουν υπόψη μια σειρά από παράγοντες σχετικούς με την οικονομική αποτελεσματικότητα (Dees, 2007, Euricse, 2013, Goffee & Scase, 2015.).

Όσον αφορά στους ιδιαίτερους τομείς δραστηριότητάς τους, οι κοινωνικές επιχειρήσεις φιλοδοξούν μέσω της παροχής υπηρεσιών ή με καινοτόμα προϊόντα να καλύψουν τις συλλογικές εκείνες ανάγκες που δεν μπορούν να ικανοποιηθούν από το δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα. Πολύ περισσότερο, οι υπηρεσίες και τα προϊόντα των κοινωνικών επιχειρήσεων σπανίως απευθύνονται στο ευρύ κοινό, αλλά αποσκοπούν συνηθέστερα στην κάλυψη των αναγκών μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας (Σακελλαρόπουλος, 2010).

Αναλυτικότερα, οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να δραστηριοποιηθούν σε οποιοδήποτε τομέα της οικονομίας, εφόσον προωθούν το συλλογικό όφελος, την κοινωνική ευημερία, την τοπική ανάπτυξη και την ενίσχυση της απασχόλησης. Σε διεθνές επίπεδο, η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει αναπτυχθεί σε διάφορους τομείς, όπως είναι η υγεία, ο πολιτισμός, η παιδεία, η πρόνοια και η κοινωνική

αλληλεγγύη, οι συνεταιριστικές τράπεζες, η προστασία του περιβάλλοντος κ.α. (Παπαγεωργίου, 2004, 2007, Defourny & Nyssens, 2010).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δραστηριότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων στον πολύπαθο τομέα της υγείας, όπου εντοπίζονται κυρίως μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που ασχολούνται με τη φροντίδα ηλικιωμένων, ατόμων με αναπηρία, ατόμων με ψυχικά νοσήματα κ.α. Κατά κανόνα οι επιχειρήσεις αυτές προσφέρουν υπηρεσίες υποστήριξης, όπως είναι η φυσική αποκατάσταση, η επαγγελματική κατάρτιση, η δημιουργική απασχόληση, η κοινωνική ευαισθητοποίηση, η πρόληψη και η συμβουλευτική. Ορισμένες επιχειρήσεις, μάλιστα, ασχολούνται ακόμη με την παροχή υπηρεσιών για την ενίσχυση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες ή φυσικές δυσκολίες, όπως είναι τα ειδικά δίκτυα ταξί, η κατασκευή προσπελάσιμων χώρων και η δημιουργία λογισμικών διαμορφωμένων ειδικά για χρήστες με ειδικές ανάγκες (Acs et al., 2013, Moulaert et al., 2013).

Στον τομέα της παιδείας, της εκπαίδευσης και της δια βίου μάθησης δραστηριοποιούνται κυρίως μη κερδοσκοπικές εταιρείες που ασχολούνται με την έρευνα, τη μελέτη και τη διάδοση της γνώσης γύρω από ένα γνωστικό πεδίο ή ακόμη παρέχουν σεμινάρια εξειδίκευσης και επαγγελματικής κατάρτισης σε μειονοτικούς πληθυσμούς, όπως οι άνεργοι, οι μετανάστες, τα άτομα με αναπηρίες κ.α. (Αδάμ, 2014, Σούλης, 2015).

Αντίστοιχα, έντονη είναι η παρουσία των κοινωνικών επιχειρήσεων και στον ευρύτερο τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης, όπου δραστηριοποιούνται ιδρύοντας δομές για την αντιμετώπιση της φτώχειας, της κοινωνικής ανισότητας και της προκατάληψης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, ΟΚΕ, 2014).

Άλλα πεδία δραστηριοποίησης των κοινωνικών επιχειρήσεων μπορεί να είναι το περιβάλλον, η πράσινη ανάπτυξη, η προστασία και η προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διαχείριση κεφαλαίου με τις «ηθικές τράπεζες» κ.α. (Αδάμ, 2014).

2.4. Θεσμικό πλαίσιο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα και την Ευρώπη

Η διερεύνηση του θεσμικού πλαισίου με το οποίο καλούνται να συμμορφωθούν οι διάφορες επιχειρήσεις αποτελεί κρίσιμο στοιχείο για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας κάθε τύπου. Υπό αυτό το πρίσμα, η ύπαρξη ενός αναλυτικού πλαισίου, όπου οι όροι και οι προϋποθέσεις λειτουργίας μιας κοινωνικής επιχείρησης είναι σαφώς καθορισμένοι και σχετικά σταθεροί αποτελούν τα θεμέλια για την ανάπτυξη υγιούς επιχειρηματικότητας (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2008).

Ανατρέχοντας στη σύγχρονη βιβλιογραφία αναφορικά με τη θεσμική προσέγγιση της κοινωνικής οικονομίας, γρήγορα διαπιστώνει κανείς ότι στον ευρωπαϊκό χώρο αφενός υπάρχει σημαντικός πλουραλισμός των νομικών προσώπων που μπορεί να λάβει μια κοινωνική επιχείρηση κι αφετέρου τα αντικείμενα γύρω από τα οποία στρέφεται η δραστηριότητα των επιχειρήσεων αυτών ποικίλει. Το φαινόμενο αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, αλλά αντανακλά, καθώς φαίνεται, τις διαφορές κάθε κράτους σε επίπεδο εθνικής οικονομίας, κοινωνικής πολιτικής, νομοθεσίας και νοοτροπίας, τις διαφοροποιημένες ανάγκες των πολιτών ανά κράτος,

αλλά και τη σοβαρή δυσκολία της εννοιολογικής οριοθέτησης κοινωνικής επιχείρησης και της κοινωνικής οικονομίας, που με τη σειρά της οδηγεί σε έντονη αμφιλογία (Euricse, 2013).

Σε διεθνές επίπεδο, φαίνεται ότι τα ζητήματα της κοινωνικής οικονομίας έχουν βρεθεί στην κορυφή της πολιτικής ατζέντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι φορείς της οποίας έχουν ποικιλοτρόπως εκφράσει την προσδοκία τους να ενθαρρύνουν την πρωτοβουλία για σύσταση κοινωνικών επιχειρήσεων στους πολίτες (Αδάμ, 2014, Euricse, 2013). Πολύ περισσότερο, παρατηρείται κάποια εντατική προσπάθεια για την ανάπτυξη ανταγωνιστικών επιχειρήσεων τρίτου τύπου ικανών να δραστηριοποιηθούν στις διεθνείς αγορές τόσο δυναμικά όσο και οι επιχειρήσεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Όπως αναλύεται εκτενέστερα σε επόμενη ενότητα, το 1989 αποτελεί έτος-σταθμό για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας κι επιχειρηματικότητας, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση αρχίζει να χρηματοδοτεί αντίστοιχες πρωτοβουλίες μέσω της θεσμοθέτησης ενός πλήθους σχετικών χρηματοδοτικών προγραμμάτων που αφορούν σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις (Ιατρίδης, 2005). Ωστόσο, η αποφασιστική τομή φαίνεται να απαντά μόλις στα 2003 με πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πάλι, όταν η τελευταία επιχειρεί να αντιμετωπίσει την ασάφεια του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου εκδίδοντας κατ' αρχήν ένα υπόδειγμα για τη σύνταξη του καταστατικού χάρτη των συνεταιριστικών εταιρειών. Λίγο αργότερα, θα πραγματοποιηθεί από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το χρηματοδοτικό πρόγραμμα EQUAL, που αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες επενδύσεις στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας (ΔΚΕΠΔΚΣΟ, 2013). Στο πλαίσιο των έργων που συγχρηματοδοτήθηκαν από τους δύο κύκλους της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL ιδρύθηκαν και υποστηρίχτηκαν πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις διαφορετικού τύπου, με την πλειονότητα των δομών

αυτών να εμπίπτει στην κατηγορία της τοπικής ανάπτυξης και της κοινωνικής φροντίδας (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Εντούτοις, παρά τις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να θεσπίσει τις κατάλληλες νομοθετικές ρυθμίσεις προκειμένου να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, θα πρέπει να τονιστεί ότι η νομοθεσία για την κοινωνική οικονομία δεν είναι ομοιόμορφη σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη. Συνεπώς κατά τη μελέτη του θεσμικού πλαισίου που επικρατεί στην Ευρώπη για τον καθορισμό ζητημάτων κοινωνικής οικονομίας μπορεί κανείς να προβεί ενδεικτικά μόνο σε ανασκόπηση των επιμέρους υπαρχόντων νομοθετικών προβλέψεων κάθε χώρας (ΔΚΕΠΑΔΚΣΟ, 2013).

Πράγματι, στο σημείο αυτό δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί η σημαντική επίδραση που ασκεί το ισχύον νομικό πλαίσιο της κάθε χώρας, καθώς και η γενικότερη θεσμική της παράδοση στην επιλογή του νομικού προσώπου που αντιστοιχεί στους διάφορους τύπους κοινωνικών επιχειρήσεων. Υπό αυτή τη σκοπιά, οι παρακάτω υποενότητες προσφέρουν μια συνοπτική θεώρηση της θεσμικής προσέγγισης της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη και την Ελλάδα (Αδάμ, 2014, Euricse, 2013).

2.4.1. Θεσμικό πλαίσιο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη

Η μελέτη του θεσμικού και του ιδιαίτερου νομικού πλαισίου προς το οποίο χρειάζεται να συμμορφώνονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της σπουδής επί της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αφού αντανακλά εν

πολλοίς και τον βαθμό στον οποίο εκείνη εμφανίζεται και αναγνωρίζεται στα διάφορα κράτη.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, ζητήματα σχετικά με την κοινωνική οικονομία και την ανάπτυξή της βρίσκονται πλέον ολοένα και συχνότερα στην κορυφή της ατζέντας των πολιτικών θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μάλιστα, στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014 - 2020, η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και η λήψη μέτρων για την ενθάρρυνση των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών κοινωνικού χαρακτήρα από τους πολίτες αναφέρονται ως βασική προτεραιότητα των ευρωπαϊκών δράσεων (Euricse, 2013).

Σήμερα, η κεντρική ευρωπαϊκή πολιτική δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη λειτουργία ανταγωνιστικών κοινωνικών επιχειρήσεων ικανών να δραστηριοποιούνται στις διεθνείς αγορές εξίσου αποτελεσματικά με τις επιχειρήσεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Η εστίαση αυτή, που σηματοδοτεί και τη διεύρυνση της αναγνώρισης της σημασίας της κοινωνικής οικονομίας, αντικατοπτρίζεται στη σταδιακά αυξανόμενη παρουσία της στις σχετικές θεσμικές και νομικές μεταρρυθμίσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αδάμ, 2014).

Ήδη στα 1986 με τον ευρωπαϊκό κανονισμό 2137 το Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας προχώρησε στη θέσπιση του ευρωπαϊκού ομίλου οικονομικού σκοπού (ΕΟΟΣ) βασισμένο στο όραμα της διακρατικής επιχειρηματικής συνεργασίας φυσικών ή νομικών προσώπων. Σύμφωνα με τον ΕΟΟΣ προβλεπόταν ως επιτακτική η προώθηση της επαγγελματικής κι επιχειρηματικής οικονομίας των μελών του ομίλου, χωρίς να επιδιώκεται η κερδοφορία του ίδιου του ομίλου (άρθρο 3 Καν.(ΕΟΚ) 2137/1985). Η θέσπιση του ΕΟΟΣ αποτέλεσε, βεβαίως,

την αφετηρία προς μια νομοθεσία υπέρ του συνεταιρισμού, οι αρχές του οποίου έχουν ευρέως υιοθετηθεί από τις διάφορες συνεταιριστικές επιχειρήσεις τρίτου τύπου.

Το 1989 αναφέρεται συχνά ως ένα έτος-σταθμός στην γενική προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προωθήσει την επιχειρηματικότητα στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας. Ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ένα πλήθος προγραμμάτων σχετικών με την κοινωνική επιχειρηματικότητα λαμβάνουν την χρηματοδοτική υποστήριξη της Ένωσης. Ωστόσο, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, οι όποιες μεταρρυθμίσεις εστιάζουν κυρίως σε θέματα απρόσκοπτης εμπορικής συναλλαγής ανάμεσα στα κράτη-μέλη, θέτοντας στο περιθώριο τις διάφορες δράσεις για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας (Αδάμ, 2013, Σακελλαρόπουλος, 2010).

Στα 2003 το ενδιαφέρον για την κοινωνική επιχειρηματικότητα αναζωπυρώνεται με το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συντάσσει το πρώτο ευρωπαϊκό καταστατικό για την ίδρυση συνεταιριστικής εταιρείας. Στο ίδιο πλαίσιο, η Ένωση εκδίδει στα 2004 ειδικό οδηγό για την προώθηση της ίδρυσης συνεταιριστικών εταιριών στην Ευρώπη ως μοχλού τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης. Εντούτοις, σήμερα, ύστερα από ρύθμιση του Ευρωπαϊκού Συνεταιρισμού με τον Καν(ΕΚ) 1435/2003, λόγω της ποικιλίας των τύπων κοινωνικών επιχειρήσεων το νομικό καθεστώς που τους αφορά παραμένει ασαφές και συχνά ανεπαρκές. Έτσι, οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας, όπως οι ενώσεις αλληλοβοήθειας, οι μη κερδοσκοπικές εταιρείες και τα ιδρύματα ασκούν πιέσεις για την ψήφιση νόμων και κανονισμών που να καλύπτουν σαφέστερα το νομικό καθεστώς στο οποίο υπάγονται (Αδάμ, 2014, ΔΚΕΠΔΚΣΟ, 2013).

Πάντως, παρά την υπάρχουσα θεσμική ασάφεια, η Ευρώπη εξακολουθεί να λαμβάνει μέτρα και να προωθεί δράσεις για την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας

με χαρακτηριστικότερο το πρόγραμμα EQUAL της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, που αφορούσε στη χρηματοδότηση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών τρίτου τύπου. Δεν θα πρέπει επίσης να παραγνωριστεί το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προχωρήσει ήδη από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα στη θέσπιση ποικίλων νομοθετικών ρυθμίσεων για την ενθάρρυνση των επιχειρηματιών να επιδιώξουν επενδύσεις στην κοινωνική οικονομία. Παρόλα αυτά, το νομικό πλαίσιο γύρω από την κοινωνική επιχειρηματικότητα παραμένει ετερόκλητο και δεν είναι κοινό για όλες τις χώρες της Ένωσης (ΔΚΕΠΔΚΣΟ, 2013).

Επί παραδείγματι, με τον νόμο 381 του 1991, η Ιταλία απέδωσε τη νομική μορφή της Εταιρίας Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ) σε συνεργασίες επιχειρήσεων κοινωνικού χαρακτήρα (Αδάμ, 2014, Euricse, 2013). Βάσει της νομοθεσίας αυτής, αναγνωρίζονται δύο τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων. Ο πρώτος τύπος περιλαμβάνει τις συνεργατικές επιχειρήσεις που προσφέρουν εκπαιδευτικές, υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες, ενώ ο δεύτερος αφορά σε επιχειρήσεις που παράγουν υπηρεσίες και παρέχουν προϊόντα με στόχο την ενίσχυση της απασχόλησης των ευπαθών ομάδων και των μειονοτήτων του πληθυσμού. Για την ίδρυση των επιχειρήσεων αυτών απαιτείται η συνεταιριστική σύμπραξη τουλάχιστον τριών ατόμων (Euricse, 2013).

Πιο συγκεκριμένη παρουσιάζεται η θεσμική προσέγγιση της κοινωνικής οικονομίας στην Ισπανία, όπου σε εθνικό επίπεδο εφαρμόζεται ο νόμος 27 του 1999, ενώ σε περιφερειακό επίπεδο εμφανίζεται πλήθος σχετικών νόμων και κανονισμών, που όμως έχουν μόνο τοπική ισχύ. Όπως, μάλιστα, υποστηρίζει η σχετική βιβλιογραφία, στην ισπανική επικράτεια εντοπίζονται περισσότερες από 14 διαφορετικές περιφερειακές νομοθετικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας, οι οποίες ισχύουν μόνο για την περιφέρεια από την οποία έχουν θεσπιστεί. Γενικά,

πάντως, αναγνωρίζονται τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων, όπως είναι οι συνεργασίες καταναλωτών, πολιτών, ασφαλιστικών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών (Euricse, 2013).

Σημαντική πρόοδος παρουσιάζεται στο σχετικό νομοθετικό πλαίσιο της Βρετανίας, όπου μεταξύ άλλων οριοθετείται η έννοια της «κοινοτικά ενδιαφερόμενης επιχείρησης» στο πλαίσιο νόμου “*Companies ACT*” του 2004. Το πλαίσιο αυτό αφορά επιχειρήσεις που αποσκοπούν στην προώθηση κοινωνικών σκοπών και όχι στην κερδοφορία. Έτσι, χάρη στη θεσμική τους αναγνώριση, οι κοινωνικές επιχειρήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο ολοένα πληθαίνουν, με τις περισσότερες επιχειρήσεις να είναι περιορισμένης ευθύνης με εγγυήσεις και ελάχιστες να είναι περιορισμένης ευθύνης με μετοχές (Defourny & Nyssens, 2010, Dro et al., 2011).

Σημαντική ποικιλία στους τύπους κοινωνικών επιχειρήσεων διαπιστώνεται και στη Γερμανία. Ωστόσο, οι περισσότερες από αυτές αφορούν στην ένταξη και την επανένταξη των περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας. Κατά κανόνα, οι γερμανικές κοινωνικές επιχειρήσεις είναι αποτέλεσμα της σύμπραξης διαφόρων δημόσιων οργανισμών, ιδιωτικών φορέων και πολιτών, που σε θεσμικό επίπεδο αναγνωρίζεται ως συνεταιρισμοί και απασχολούν κυρίως εργαζόμενους από ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (Defourny & Nyssens, 2010, Goffee & Scase, 2015).

Αντίστοιχη είναι η εικόνα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στη Γαλλία με την πλειονότητα των σχετικών οργανισμών να αποσκοπούν στην επανένταξη των μακροχρόνια ανέργων στην αγορά εργασίας. Οι επιχειρήσεις αυτές χρηματοδοτούνται κυρίως από δημόσιους φορείς, από εισφορές εθελοντών, από τους

φόρους της περιφέρειας και σε έναν βαθμό από τις ίδιες τους τις δραστηριότητες (Peredo & McLean, 2006).

2.4.2. Θεσμικό πλαίσιο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα

Στην ελληνική επικράτεια, οι πρώτες προσπάθειες για τη θέσπιση ενός νομοθετικού πλαισίου για τις επιχειρήσεις τρίτου τύπου εντοπίζονται στην πρόιμη μορφή τους στη νομοθετική πρόβλεψη για την ίδρυση αλληλοβοηθητικών και επαγγελματικών σωματείων μη κερδοσκοπικού σκοπού με το νόμο 281/1914 και στη συνέχεια με τη ριζική αναθεώρηση του υπό τον Αστικό Κώδικα (άρθρα 78-107 ΑΚ). Λίγο αργότερα, ο νόμος αυτός συμπληρώθηκε από τον νόμο 2189/1940 και το νομοθετικό διάταγμα 1111 του 1972 τα οποία μεταξύ άλλων αναγνωρίζαν ορισμένους τύπους μη κερδοσκοπικών οργανισμών ως οργανώσεις που επιδιώκουν φιλανθρωπικό έργο. Ωστόσο, οι νομικές αναφορές σε συνεταιρισμούς και οργανώσεις που υπάγονται στην κοινωνική οικονομία παραμένουν ασαφείς και υπαινικτικές ως την αναθεώρηση του συντάγματος στα 1975, οπότε κατοχυρώνονται θεσμικά οι συνεταιρισμοί και διακρίνονται από τις ενώσεις προσώπων και τα σωματεία (άρθρο 12, παρ. 4 και 5). Αναλυτικότερα, το άρθρο 12 του Συντάγματος φαίνεται ότι αναφερόταν συνολικά, μολονότι υπαινικτικά, σ' ένα ευρύ πεδίο οργανώσεων που σήμερα εμπίπτουν στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Ακολούθησαν μια σειρά από νομοθετήματα και μεταρρυθμίσεις που αναφέρονταν στους συνεταιρισμούς, αγροτικού κυρίως χαρακτήρα, δίχως να γίνεται ιδιαίτερη μνεία σε άλλους τύπους φορέων κοινωνικής οικονομίας. Εντούτοις, οι «αστικοί συνεταιρισμοί» αναφέρονται πλέον συχνά ως πρόδρομοι των σύγχρονων μη κυβερνητικών οργανώσεων κι

ενώσεων, αφού αναφέρονταν στην εθελούσια ένωση προσώπων με οικονομικό σκοπό, η δραστηριότητα των οποίων, όμως, δεν αφορούσε στην αγροτική βιομηχανία.

Στις μέρες μας το θεσμικό πλαίσιο που αφορά στην κοινωνική οικονομία μπορεί να διακριθεί στις ιδιαίτερες κρατικές πολιτικές και στο υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και τους συνεταιρισμούς. Αναλυτικότερα, οι κρατικές πολιτικές περιλαμβάνουν τα διάφορα προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την ενίσχυση και τη διάδοση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, όπως το ευρωπαϊκό πρόγραμμα EQUAL, που αφορούσε στην ένταξη και την επανένταξη των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας (Euricse, 2013, Σακελλαρόπουλος, 2010).

Αναλυτικότερα, η εν λόγω πρωτοβουλία στόχευε στην εξυπηρέτηση μιας ποικιλίας κοινωνικών σκοπών, όπως είναι η προαγωγή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και η ανάπτυξη του ανταγωνιστικού πνεύματος στους φορείς κοινωνικής οικονομίας, η ένταξη των κοινωνικών ομάδων που υπόκεινται σε διακρίσεις στην αγορά εργασίας, η εξάλειψη των έμφυλων διακρίσεων στο χώρο εργασίας και η διαρκής προσαρμογή των επιχειρήσεων και των υπαλλήλων στις σύγχρονες οικονομικές επιταγές (Αδάμ, 2014).

Ειδικότερα, στον ελληνικό χώρο, η κοινωνική οικονομία έλαβε κάποια νομική κατοχύρωση με τον νόμο 2716/1999 βάσει του οποίου προσδιορίζονται οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένοι Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) με κυρίαρχο ρόλο την ένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα στην αγορά εργασίας. Σε γενικές γραμμές, οι Κοι.Σ.Πε μπορεί να παρέχουν παραγωγικές, καταναλωτικές, εμπορικές, πιστωτικές, εκπαιδευτικές και πολιτικές υπηρεσίες. Αργότερα, πραγματοποιήθηκε

κάποια επικαιροποίηση του θεσμικού πλαισίου για την κοινωνική οικονομία και στην κοινωνική επιχειρηματικότητα με τον νόμο 4019/2011 μέσω του οποίου αναγνωρίστηκε μια ακόμη μορφή κοινωνικής επιχείρησης, η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.). Γενικά, η Κοιν.Σ.Επ. αποτελεί έναν ιδιαίτερο τύπο μορφή αστικού συνεταιρισμού με εμπορική ιδιότητα, αλλά κοινωνικούς σκοπούς. Αξίζει να τονιστεί ότι στον ίδιο νόμο ορίστηκαν μεταξύ άλλων οι βασικές αρχές της λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων, ενώ προωθήθηκε η καταγραφή των υπάρχουσών επιχειρήσεων τρίτου τύπου σε ένα ενιαίο μητρώο (ΔΚΕΠΑΔΚΣΟ, 2013).

Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι το θεσμικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας παραμένει ελλιπές και ομιχλώδες στον ελληνικό χώρο, γεγονός που μεταξύ άλλων αποτελεί ισχυρό αποτρεπτικό παράγοντα για την ανάπτυξη σχετικών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών. Μολαταύτα, δεν θα πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια γίνονται ουσιαστικά βήματα προς τη κατεύθυνση της βελτίωσης και του εκσυγχρονισμού της σχετικής νομοθεσίας, προσπάθεια η οποία ενδεχομένως να σχετίζεται με την αύξηση του αριθμού των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία (Αδάμ, 2014, Γεώργιας, 2013).

2.5. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα

Παρά την πρόοδο της νομοθεσίας γύρω από θέματα κοινωνικής επιχειρηματικότητας, οι σχετικές δραστηριότητες στον ελληνικό χώρο παραμένουν περιορισμένες. Επιπλέον, η κοινωνική οικονομία δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη

στην Ελλάδα με την έννοια υπό την οποία είναι αναγνωρισμένη στο διεθνές περιβάλλον. Κατά κανόνα, η κοινωνική οικονομία στον ελληνικό χώρο αφορά συνεταιρισμούς σχετικούς με την αγροτική παραγωγή, που έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό την ισότιμη σύμπραξη των μελών αγροτών ή γυναικών της επαρχίας. Στο πλαίσιο αυτής της λογικής, η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ) αποτελεί τον πιο διαδεδομένο τύπο κοινωνικής επιχείρησης στη χώρα μας (Αδάμ, 2014, Σακελλαρόπουλος, 2010).

Παρόλα αυτά, σταδιακά παρατηρείται η ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων με διαφορετικό αντικείμενο δραστηριοποίησης. Επί παραδείγματι, στη διάρκεια των τελευταίων ετών παρατηρείται κάποια αύξηση των επιχειρήσεων τρίτου τύπου που αποβλέπουν στην ένταξη των ατόμων με μειωμένη πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την κοινωνική ζωή. Κατά βάση, οι επιχειρήσεις αυτές προωθούν την απασχόληση εργαζομένων από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και μειονότητες. Επιπλέον, άλλες επιχειρήσεις εστιάζουν στην παροχή κοινωνικής φροντίδας στους ευπαθείς ή μειονοτικούς πληθυσμούς. Ένας μικρότερος αριθμός κοινωνικών επιχειρήσεων καταπιάνεται σήμερα με την προώθηση σκοπών εκπαιδευτικού, πολιτιστικού ή περιβαλλοντικού χαρακτήρα (Αδάμ, 2014, Γεώργας, 2013).

Σήμερα, η απασχόληση στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας αντιπροσωπεύει περίπου το 1,8-2% της συνολικής απασχόλησης και το 3% της έμμισθης απασχόλησης στην Ελλάδα (Αδάμ, 2014). Γενικότερα, εκτιμάται ότι στον ελληνικό χώρο δραστηριοποιούνται περίπου 8.400 κοινωνικοί συνεταιρισμοί παραδοσιακού χαρακτήρα, 71 συνεταιρισμοί γυναικείοι, που έχουν ως βασικό αντικείμενο την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων και τροφίμων και, σπανιότερα, τη λειτουργία τουριστικών καταλυμάτων. Περίπου στις 17 υπολογίζονται οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις με αντικείμενο την κοινωνική κι

επαγγελματική ένταξη των ψυχικά ασθενών, αλλά και την παροχή υπηρεσιών συνηγορίας στα άτομα αυτά (ΕΥΚΕΚΟ, 2013).

Από τις υπάρχουσες κοινωνικές επιχειρήσεις, περίπου 1.500-2.000 αποτελούν οργανώσεις εθελοντισμού. Ωστόσο, φαίνεται ότι μονάχα ένας μικρός αριθμός εξ αυτών έχουν ενεργό δράση, που δεν ξεπερνά τις 300 επιχειρήσεις. Αξίζει επιπλέον να σημειωθεί ότι έως τα μέσα του 2014 μόλις 415 κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ήταν εγγεγραμμένες στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, ενώ ο ακριβής αριθμός των οργανώσεων μικτού χαρακτήρα, των εθελοντικών οργανώσεων και σωματείων, των αστικών και μη κερδοσκοπικών εταιρειών και ιδρυμάτων παραμένει άγνωστος. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί έκπληξη, αφού ως το 2011, το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο πρόσφερε ελλιπή αναγνώριση των φορέων κοινωνικής οικονομίας κι επιχειρηματικότητας. Σε συνδυασμό με την έλλειψη επιχειρηματικής τεχνογνωσίας και σχετικής κατάρτισης και την υπερβολική γραφειοκρατία, το ασαφές θεσμικό πλαίσιο φαίνεται ότι αποτέλεσε τον πιο ισχυρό φραγμό στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα (Αδάμ, 2014, ΕΥΚΕΚΟ, 2013).

Τα τελευταία χρόνια, πάντως παρατηρείται αύξηση των κοινωνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε τομείς σχετικούς με την αντιμετώπιση της ανεργίας, την τοπική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, την προστασία του περιβάλλοντος, την αντιμετώπιση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Δίκτυο ΚΟΙΝΣΕΠ, www.koinsep.org).

Κεφάλαιο 3. Η έννοια της καινοτομίας

3.1. Ορισμός

Η καινοτομία περιγράφει εν πολλοίς την εφαρμοσμένη χρήση της γνώσης με απώτερο σκοπό την δημιουργία νέων ή σημαντικά βελτιωμένων προϊόντων, διαδικασιών ή υπηρεσιών που είναι χρήσιμες, εφαρμόσιμες κι εμπορεύσιμες. Εναλλακτικά θα μπορούσε ένα ειπωθεί η καινοτομία αφορά στην παραγωγή, την αφομοίωση και την αποτελεσματική αξιοποίηση πρωτότυπων επιτευγμάτων και ιδεών στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα (Κακούρης, 2010).

Η καινοτομία σήμερα θεωρείται ως η πλέον καίρια παράμετρος για την ανάπτυξη, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και για κάθε επιχείρηση. Για τον λόγο αυτό, αποτελεί ολόένα και πιο συχνά την βασική προτεραιότητα των εθνικών πολιτικών για την οικονομία.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της καινοτομίας, στις διάφορες μορφές της, είναι ότι εκείνη πρέπει να είναι υλοποιήσιμη. Στο σημείο αυτό έχει σημασία να αναφερθεί ότι ένα νέο ή βελτιωμένο προϊόν θεωρείται ότι έχει υλοποιηθεί, όταν πια διατίθεται στην αγορά ή γενικότερα, όταν εισέρχεται στις εργασίες μιας επιχείρησης (Αθανασάκης και συν., 2016, Κώτσιος, 2015).

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των καινοτόμων δράσεων διαφέρει σημαντικά από επιχείρηση σε επιχείρηση. Ειδικότερα, ορισμένες επιχειρήσεις τείνουν να αναλαμβάνουν έργα καινοτομίας κάτω από κριτήρια τα οποία έχουν αυστηρά οριστεί

και αφορούν στην ανάπτυξη ενός νεοφώτιστου προϊόντος ή μιας πρωτότυπης υπηρεσίας. Άλλες επιχειρήσεις προβαίνουν σε διαρκείς βελτιώσεις των προϊόντων, των υπηρεσιών ή των δραστηριοτήτων τους. Στην περίπτωση αυτή, αμφότερες οι προαναφερθείσες επιχειρήσεις μπορούν θεωρηθούν καινοτόμες, αφού η καινοτομία μπορεί να αφορά στην εφαρμογή μίας μόνο σημαντικής αλλαγής ή σε μία σειρά από μικρότερες σταδιακές αλλαγές, οι οποίες συνολικά οδηγούν σε μία επουσιώδη και πρωτότυπη εξέλιξη (Drucker, 2006, Μαραβέγιας, 2012).

Γενικά, η σημασία της ανάπτυξης της καινοτομίας είναι πολύ σημαντική αφού συνεπάγεται ποικίλα και πολυεπίπεδα οφέλη τόσο για τον κρατικό μηχανισμό και την εθνική οικονομία, όσο και για τους κατοίκους της εκάστοτε γεωγραφικής περιοχής στην οποία αναπτύσσεται η κοινωνική οικονομική δραστηριότητα (Αθανασάκης και συν., 2016).

3.2. Είδη καινοτομίας

Προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτύπωση της καινοτομίας σε κάθε εθνική ή τοπική οικονομία, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) έχει διακρίνει τέσσερα βασικά είδη καινοτομίας (OECD, 2005):

- **Καινοτομία προϊόντος**

Ο τύπος αυτός αφορά στις περιπτώσεις, οπότε ένα νεωτεριστικό ή σημαντικά βελτιωμένο προϊόν το οποίο διαφέρει από τα υπάρχοντα εισέρχεται στην αγορά. Η δημιουργία του προϊόντος αυτού μπορεί να βασίζεται σε νέα γνώση ή στον πρωτότυπο συνδυασμό των υπαρχουσών παραδοχών.

- **Καινοτομία διαδικασίας**

Η περίπτωση αυτή αφορά στην εμπορική αξιοποίηση μιας νέας ή σημαντικά βελτιωμένης διαδικασίας παραγωγής ή διακίνησης ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας. Κατά κανόνα, θεωρείται ότι τα προϊόντα αυτά είτε δεν ήταν δυνατό να παραχθούν, είτε δεν μπορούσαν να διανεμηθούν επαρκώς στην αγορά με βάση τις προηγούμενες διαδικασίες παραγωγής και διανομής

- **Εμπορική καινοτομία**

Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται μια καινούργια ή σημαντικά βελτιωμένη μέθοδος προώθησης των προϊόντων από μια επιχείρηση. Η πρωτότυπη αυτή μέθοδος μπορεί να αφορά τον σχεδιασμό του προϊόντος, την παρουσίαση, τη διανομή, την αποθήκευση, τη διαφήμιση ή και την κοστολόγησή του.

- **Οργανωσιακή καινοτομία**

Αφορά στις περιπτώσεις κατά τις οποίες μια επιχείρηση υλοποιεί μια σταθερή στρατηγική σχετική με την πρωτότυπη ή σημαντικά αναβαθμισμένη μέθοδο οργάνωσης των εμπορικών της πρακτικών, της κουλτούρας και των δραστηριοτήτων στο εσωτερικών της, καθώς και τις συναλλαγές τις με άλλους οργανισμούς και επιχειρήσεις.

Ακόμη, η καινοτομία μπορεί να διακριθεί σε επιμέρους τύπους ανάλογα με τη ριζοσπαστικότητά της, όπως είναι οι βελτιωτικές, οι ριζοσπαστικές και οι ημι-ριζοσπαστικές καινοτομίες. Αναλυτικότερα:

- **Βελτιωτική καινοτομία**

Οι βελτιωτικές καινοτομίες αναφέρονται στους πρωτότυπους συνδυασμούς που δεν ανατρέπουν την υπάρχουσα πρακτική ή το μοντέλο επιχειρηματικότητας κι ωστόσο προσφέρουν αλλαγές κι αναβαθμίσεις συστηματικά στα υπάρχοντα μοντέλα.

- **Ριζοσπαστική καινοτομία**

Πρόκειται για τους νεωτερισμούς που δεν προκύπτουν ως φυσική συνέχεια της υπάρχουσας γνώσης και της παραδεδομένης πρακτικής, αλλά καταργούν εντελώς το υπάρχον επιχειρηματικό μοντέλο. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Leifer et al. (2000) η ριζοσπαστική καινοτομία έχει τη δυνατότητα να παράγει ένα ολότελα καινούργιο σύνολο χαρακτηριστικών επίδοσης, σημαντικότερες κατά πέντε φορές βελτιώσεις από τις προηγούμενες ή/και σημαντική μείωση άνω του 30% του συνολικού κόστους.

- **Ημι-ριζοσπαστική καινοτομία**

Αυτός ο τύπος καινοτομίας βρίσκεται στο ενδιάμεσο των δύο προηγούμενων ειδών και αναφέρεται σε καινοτομίες οι οποίες αποτελούν μεν πρωτότυπους συνδυασμούς των υπαρχουσών πρακτικών κι ωστόσο προκαλούν αλλαγές στο επιχειρηματικό μοντέλο.

3.3. Συστήματα καινοτομίας

Καθώς η καινοτομία αποτελεί πλέον κοινωνική αξία και με δεδομένη τη σημασία που έχει αποκτήσει για τη σύγχρονη ζωή και την πρόοδο, το επιστημονικό ενδιαφέρον έχει εστιάσει συστηματικά στη θεώρησή της. Ως εκ τούτου πολλές θεωρίες έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς στην προσπάθεια να επιτευχθεί η ακριβέστερη εννοιολογική της οριοθέτηση, αλλά και να μελετηθούν οι εφαρμογές της.

Σήμερα, ως δημοφιλέστερη και πιο διαδεδομένη αναφέρεται η συστημική προσέγγιση της καινοτομίας. Πρόκειται για μια θεωρητική προσέγγιση που εισήχθη από τους Kline και Rosenberg στο πλαίσιο της διατύπωσης του αλυσιδωτού επιχειρηματικού μοντέλου και συμπληρώθηκε από κατοπικούς μελετητές, όπως ο Freeman (1994, σ. 463) σύμφωνα με τον οποίο, ένα σύστημα καινοτομίας περιγράφει το δίκτυο ανάμεσα στους δημόσιους και τους ιδιωτικούς φορείς, οι δραστηριότητες και η διάδραση των οποίων οδηγεί στη δημιουργία, την υιοθέτηση, την εξέλιξη και τη διάδοση νέων ιδεών, τεχνολογιών και υπηρεσιών.

Ειδικότερα, όπως προαναφέρθηκε, ο όρος «καινοτομία» περιγράφει εν πολλοίς τόσο τη διαδικασία υπό την οποία παράγονται πρωτότυπα προϊόντα, όσο και τα πρωτότυπα παράγωγα καθαυτά. Αντίστοιχα, ο όρος «σύστημα» αναφέρεται σε ένα οργανωμένο κανονιστικό πλέγμα, ένα σύνολο θεσμών βάσει των οποίων ορίζονται η καινοτομία, οι σκοποί της, αλλά και οι τρόποι υλοποίησης της (Κώτσιος, 2015, Μαραβέγιας, 2012).

Αναλυτικότερα, τα συστήματα καινοτομίας μπορούν να διακριθούν σε κλαδικά, περιφερειακά, εθνικά και υπερεθνικά ανάλογα με το πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η διαδικασία παραγωγής καινοτομίας. Σ' αυτά τα συστήματα, η καινοτομία μπορεί να συνιστά απόρροια των μακρόχρονων και στενών αλληλεπιδραστικών σχέσεων ανάμεσα στον καινοτόμο οργανισμό και άλλους εξωτερικούς οργανισμούς, αλλά και ανάμεσα στους διάφορους τομείς της ίδιας της επιχείρησης (Αθανασάκης και συν., 2016, Κώτσιος, 2015).

Ουσιαστικά, ένα σύστημα καινοτομίας περιλαμβάνει ένα πλήθος υποκειμένων, όπως είναι οι επιχειρήσεις, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τα ερευνητικά ή τεχνολογικά κέντρα, καθώς και μια σειρά από σχετικές δραστηριότητες βασισμένες

σε ευρύτερες οικονομικές, θεσμικές, πολιτισμικές και κοινωνικές προϋποθέσεις (Κώτσιος, 2015).

Σε επίπεδο κοινωνικής επιχειρηματικότητας, οι έννοιες των εθνικών και των υπερεθνικών συστημάτων καινοτομίας κατέχουν κεντρικό ρόλο. Συγκεκριμένα, το εθνικό σύστημα καινοτομίας περιγράφει το πλήθος των διακριτών θεσμών εντός συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτικών πλαισίων που συντελούν στην ανάπτυξη και τη διάδοση των πρωτότυπων προϊόντων. Το σύστημα αυτό αποτελεί μάλιστα τη βάση για τη διαμόρφωση στοχευμένων πολιτικών για την προώθηση της καινοτομίας. Πράγματι, σύμφωνα με τη συστημική προσέγγιση το σχετικό θεσμικό πλαίσιο επηρεάζει επίσης σε μεγάλο βαθμό τις καινοτόμες δραστηριότητες και αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους παράγοντες που συντελούν στην εξαγωγή της καινοτομίας (Αθανασάκης και συν., 2016, Drucker, 2006).

Σε αντίθεση με τα εθνικά συστήματα καινοτομίας, τα γεωγραφικά όρια του περιφερειακού καινοτομικού συστήματος είναι λιγότερο συγκεκριμένα, αφού μπορεί να αφορούν επαρχίες, πόλεις, νομούς ή ακόμη και ειδικότερες βιομηχανικές ζώνες. Γενικά, τα περιφερειακά καινοτομικά συστήματα προκύπτουν ως αποτέλεσμα της οργάνωσης και της ενεργοποίησης του συστήματος θεσμών και των δικτύων συνεργασίας, παραγωγής, τεχνογνωσίας και πληροφόρησης της περιφέρειας (Ναγόπουλος, 2003).

Βασικούς συστατικούς μηχανισμούς των εθνικών και περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας αποτελούν (Αθανασάκης και συν., 2016, Κακούρης, 2010, Κώτσιος, 2015, Μαραβέγιας, 2012):

Εξωτερικά

- Οι θεσμοί, άτυποι ή επίσημοι.

- Οι οργανισμοί, δηλαδή μια σειρά δομημένα και θεσμοθετημένα συστήματα διεκπεραιώνουν συγκεκριμένα καθήκοντα.
- Η πολιτική προώθησης της καινοτομίας, δηλαδή οι συγκεκριμένες κρατικές δράσεις για την ενίσχυση των καινοτόμων προϊόντων.
- Οι δομές και οι πύλες διάδοσης της γνώσης και της τεχνογνωσίας, δηλαδή το σύνολο των πόρων και των ευκαιριών για δημιουργικότητα και καινοτομία.

Εσωτερικά

- Η μάθηση, όλες εκείνες οι δυνάμεις, δηλαδή, που συμβάλλουν στην αφομοίωση, την παραγωγή και τη μετάδοση της γνώσης.
- Η μη εμπορεύσιμη αλληλεπίδραση κι αλληλεξάρτηση, δηλαδή οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα στελέχη μιας επιχείρησης και συνάμα ανάμεσα στους διάφορους οργανισμούς.
- Η εγγύτητα των διαφόρων οργανισμών σε γεωγραφικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο σχέσεων, η οποία συμβάλλει αποφασιστικά στην παραγωγή νέων ιδεών, στην επικοινωνία και την επαφή ανάμεσα σε διαφορετικές οπτικές γωνίες, γνώσεις κι εμπειρίες.

3.4. Καινοτομία κι επιχειρηματικότητα

Πολύ συχνά, στον κόσμο των επιχειρήσεων, η καινοτομία θεωρείται ως συνυφασμένη με την αστάθεια, την αβεβαιότητα και το ρίσκο γύρω από ένα νέο προϊόν. Πράγματι, η παραγωγή καινοτομίας παρά τα πολλαπλά της οφέλη είναι συνδεδεμένη με την ανάληψη υψηλού κινδύνου και την αυξημένη πιθανότητα για αποτυχία, αφού η ανταπόκριση της αγοράς προς τα πρωτότυπα προϊόντα δεν είναι δοκιμασμένη και δεν μπορεί αξιολογηθεί πριν την παραγωγή και την εμπορική διάθεση τους. Εντούτοις, η παραγωγή καινοτομίας εξακολουθεί να αποτελεί έναν από τους πρωτεύοντες στόχους μιας επιχείρησης. Τούτο διότι η υιοθέτηση καινοτομιών μπορεί να συνεπάγεται τη δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος ιδιαίτερα για τις νεότερες επιχειρήσεις που επιδιώκουν την είσοδο και την παγίωσή τους στην αγορά (Αθανασάκης και συν., 2016).

Ειδικότερα, οι βασικότεροι παράγοντες που ενθαρρύνουν την επιδίωξη των επιχειρήσεων να παράγουν και να υιοθετήσουν καινοτομίας είναι οι εξής (Κίτσιος & Ζουπουνίδης, 2008, Leifer et al., 2000):

- **Η τεχνολογική πρόοδος**

Καθώς η σύγχρονη τεχνολογία εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς, ο χρόνος ανάμεσα στην εφεύρεση, την υλοποίηση και την εμπορική διάθεση μιας νέας ιδέας, υπηρεσίας ή προϊόντος, προσφέρει αυξημένες ευκαιρίες για καινοτομία.

- **Ο ανταγωνισμός**

Οι επιχειρήσεις μειωμένης καινοτομίας παρουσιάζουν μεγαλύτερη αστάθεια στην αγορά, αφού οι πωλήσεις των προϊόντων ή των υπηρεσιών της μπορούν

συχνότερα να αντικατασταθούν από ανταγωνιστικά προϊόντα ικανά να ικανοποιούν τις ίδιες ανάγκες με μικρότερο κόστος.

- **Η έμφαση στα πλεονεκτήματα της επιχείρησης και η μείωση των αδυναμιών της**

Η παραγωγή καινοτομίας συνδέεται στενά με την επιθυμία μιας επιχείρησης να καταπολεμήσει τα αδύνατα σημεία της, αντικαθιστώντας, επί παραδείγματι υπάρχοντα προϊόντα μικρής εμπορικής κίνησης με πιο βελτιωμένα και δημοφιλή προϊόντα, αλλά και με την ενίσχυση της παρουσίας της επιχείρησης στα κανάλια διανομής, στοιχείο απαραίτητο για τον κατά το δυνατόν περιορισμό του ανταγωνισμού. Την ίδια στιγμή το νέο προϊόν ενδέχεται να αξιοποιεί τα πιο δυνατά σημεία της επιχείρησης, συμβάλλοντας έτσι στην αναβάθμιση, την εξέλιξη και την επικαιροποίηση των παροχών της.

- **Οι ραγδαίες αλλαγές στην κοινωνία και οι διαρκώς μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς**

Τόσο οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, όσο και οι πολιτιστικές αξίες μεταβάλλονται συνεχώς με αποτέλεσμα οι απαιτήσεις και οι ανάγκες της αγοράς να διαφοροποιούνται. Σε μια προσπάθεια να ανταποκριθεί εγκαίρως στις νέες εξελίξεις μια επιχείρηση είναι σημαντικό να μπορεί να παράγει πρωτότυπα και μοντέρνα προϊόντα.

- **Η επέκταση της επιχείρησης σε άλλους κλάδους της αγοράς**

Η διεύρυνση του πεδίου δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης σημαίνει μεταξύ άλλων την αύξηση του αγοραστικού κοινού, την ανάπτυξη της και κατ' επέκταση την αύξηση των κερδών της. Η παραγωγή καινοτομιών μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην «έξοδο» μιας επιχείρησης και σε άλλους κλάδους της αγοράς.

Με βάση τα όσα προαναφέρθηκαν, καθίσταται σαφές ότι οι επιχειρήσεις προκειμένου να διασφαλίσουν και να ανανεώσουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα χρειάζεται να είναι σε θέση να βελτιώνουν διαρκώς τις μεθόδους, τις διαδικασίες και τα προϊόντά τους τονώνοντας έτσι την καινοτομική τους δυναμική. Αξίζει, ακόμη, να επισημανθεί ότι η παρουσία καινοτομικών επιχειρήσεων σε μια περιοχή φαίνεται να επιδρά ενθαρρυντικά προς τις άλλες επιχειρήσεις προκειμένου να επιζητούν το πρωτότυπο, να πειραματίζονται και να υιοθετούν νεωτερισμούς (Κακούρης, 2010). Όπως, μάλιστα, επισημαίνει ο Spear, (2006), οι επιχειρήσεις που λειτουργούν πιο δημιουργικά ανταποκρινόμενες στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς τείνουν να συμμετέχουν σημαντικά με τις δραστηριότητες τους στη διαμόρφωση του οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος εντός του οποίου δραστηριοποιούνται.

Βασικό γνώρισμα της καινοτόμας επιχείρησης είναι ότι οι δράσεις της γίνονται κατανοητές στο ευρύ κοινό εκ των υστέρων, ώστε η αξία του νεωτεριστικού προϊόντος αναγνωρίζεται μετά την ευρεία διάθεσή του στην αγορά (Αθανασάκης και συν., 2016, Drucker, 2006).

Επιπρόσθετα, μολονότι η γνώση και η καινοτομία παράγονται στο εσωτερικό μιας καινοτόμας επιχείρησης, τα αποτελέσματά της διαδίδονται στο ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο. Κατά συνέπεια, οι καινοτόμες επιχειρήσεις αποτελούν ενισχυτικούς τομείς της ανάπτυξης τοπικής οικονομίας και επηρεάζουν αποφασιστικά την ευρύτερη αγορά, καθώς ανταποκρίνονται σε καταναλωτικές και κοινωνικές ανάγκες και διαμορφώνουν σχέσεις προσφοράς και ζήτησης σε διάφορους τομείς (Μαραβέγιας, 2012). Πολύ περισσότερο, συχνά, οι καινοτομίες αφορούν σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας και υπηρεσίες μεγάλης προστιθέμενης αξίας που προϋποθέτουν την αξιοποίηση επιστημονικού προσωπικού και εργατικού δυναμικού

μεγάλης εξειδίκευσης, συντελώντας έτσι στην ενίσχυση της απασχόλησης. Επιπλέον, τέτοιες επιχειρήσεις τείνουν να προσελκύουν φορείς, οργανισμούς και εταιρείες του ίδιου κλάδου ή συγγενών τομέων με τις οποίες αναπτύσσουν σχέσεις αμοιβαιότητας και συνεργασίας, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο καινούργια πεδία οικονομικής δραστηριότητας (Κώτσιος, 2015, Drucker, 2006, Leifer et al., 2000).

Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η καινοτόμος επιχειρηματικότητα συμβάλλει στην ενίσχυση της δυναμικής της ενδογενούς ανάπτυξης μιας γεωγραφικής περιοχής, καθώς μεγιστοποιεί τις δυνατότητες του ενδογενούς δυναμικού για υψηλού επιπέδου βιωσιμότητα, συντελεί στην παραμονή του ανθρώπινου κεφαλαίου στην περιφέρεια και στην μείωση της εξωτερικής μετανάστευσης. Υπό αυτή την οπτική, η καινοτόμος επιχειρηματικότητα δύναται να συμβάλει στη διατήρηση της πληθυσμιακής βάσης της τοπικής κοινότητας, στοιχείο απαραίτητο για την οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής ή χώρας (Αδάμ, 2014, Αθανασάκης και συν., 2016, Κακούρης, 2010).

3.5. Κοινωνική καινοτομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα

Η κοινωνική καινοτομία σχετίζεται με την αναγνώριση και την κάλυψη των ανεκπλήρωτων αναγκών ατόμων ή κοινωνικών ομάδων υπό την ανακάλυψη και την εφαρμογή νέων τρόπων και μεθόδων. Πράγματι, οι καινοτομίες έχουν επιφέρει νέες ιδέες και τρόπους εργασίας, νέους όρους και προϊόντα καθώς και νέες οργανωτικές δομές (Drucker, 2006).

Κατά κανόνα, η κοινωνική καινοτομία εμφανίζεται σε μια προσπάθεια απάντησης σε υπάρχοντα προβλήματα και ανάγκες. Έτσι, ο εντοπισμός της

προβληματικής την οποία φιλοδοξεί να επιλύσει θεωρείται ως το πρώτο στάδιο ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας. Η ανάλυση των προβλημάτων, των αναγκών και των ευκαιριών που αποτελούν τα βασικά ερεθίσματα για την αναζήτηση της καινοτομίας οδηγούν σε νέες ιδέες σχετικά με πιθανές λύσεις. Όταν δε οι ιδέες αυτές αναπτυχθούν ικανοποιητικά, δημιουργείται ένα πρότυπο το οποίο επιχειρείται να εφαρμοστεί και να αξιολογηθεί επί του πρακτέου συνήθως μέσα από πιλοτικές δράσεις. Σταδιακά, δε η κοινωνική καινοτομία εξελίσσεται, βελτιώνεται και επεκτείνεται. Σε ορισμένες περιπτώσεις φθάνει μάλιστα να λάβει ευρεία κοινωνική αποδοχή με αποτέλεσμα την παγίωση της ως αναπόσπαστου κομματιού της καθημερινότητας. Η παραπάνω διαδικασία είναι γενικά γνωστή ως η «σπείρα» της διαδικασίας ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας (Clarence, 2014, Kleinert & Horton, 2013).

Τούτων λεχθέντων, η έννοια της καινοτομίας βρίσκεται στο επίκεντρο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αφού η τελευταία βασίζεται εν πολλοίς στην παραδοχή ότι οι καινοτόμες λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα δεν είναι δυνατό να προέλθουν από της κερδοσκοπικές επιχειρήσεις της ελεύθερης αγοράς. Κατά κανόνα, οι κοινωνικές επιχειρηματικές καινοτομίες προέρχονται από ένα πλήθος διαφορετικών καναλιών που συμπεριλαμβάνουν τα τυπικά και άτυπα δίκτυα μάθησης, την εξάπλωση, τη δομή και τη συνένωσή τους, την γρήγορη διάδοση των πληροφοριών, τη μιμητική συμπεριφορά των καταναλωτών. Στην αξιοποίηση αυτών των πληροφοριών οφείλουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις την ικανότητά τους να βρίσκουν ευέλικτες και καινοτόμες λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα, όπως η ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός (Παπαγεωργίου, 2007).

Πράγματι, είναι σημαντικό να καταστεί σαφές ότι οι κοινωνικές καινοτομίες μπορούν να αξιοποιηθούν ως μια νεωτεριστική μέθοδος προσέγγισης των σύγχρονων

κοινωνικών προβλημάτων, που αποσκοπεί στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και των οικονομικών ευκαιριών, ενώ μπορεί να εφαρμοστεί πολυεπίπεδα σε διάφορους τομείς κοινωνικού ενδιαφέροντος, όπως η υγεία, η απασχόληση, η κοινωνική προστασία και η τοπική οικονομική ανάπτυξη (Clarence, 2014, Kleinert & Horton, 2013).

Σε αντίθεση με τον κερδοσκοπικό χαρακτήρα και τις επιδιώξεις των συμβατικών επιχειρήσεων, βασικά γνωρίσματα των καινοτόμων επιχειρήσεων τρίτου τύπου είναι τα εξής:

- Τα νέα προϊόντα χρειάζεται να ανταποκρίνονται στις κοινωνικές ανάγκες καλύπτοντας το κενό που αφήνουν οι υπάρχοντες φορείς.
- Η οργάνωση και η λειτουργία των επιχειρήσεων αυτών είναι τέτοια, ώστε να επιτρέπει τη διευρυμένη συμμετοχή και συνεργασία διαφόρων μελών προερχόμενων από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.
- Η λειτουργία των επιχειρήσεων αυτών είναι τέτοια ώστε να προσφέρει την ευκαιρία για ευέλικτες μορφές απασχόλησης στα μέλη της λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τις δυνατότητές τους.
- Η οργάνωση των επιχειρήσεων αυτών επιτρέπει τη συνεργασία αμειβόμενων κι εθελοντών μελών, γεγονός που έχει συχνά αναφερθεί ως σημαντική παράμετρος της αποτελεσματικότητας και της επιτυχίας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ανά τον κόσμο (Αδάμ, 2014, Dees, 2007, Dro et al., 2011).

Η προώθηση και η εφαρμογή κοινωνικών καινοτομιών αναφέρεται συχνά ως στοιχείο που μπορεί να προσφέρει μακροπρόθεσμα οφέλη στην οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη μιας περιοχής αντί της πρόσκαιρης ευημερίας. Πράγματι, η

κατάρτιση και η καινοτομία αποτελούν βασικούς άξονες της ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και οικονομίας. Παράλληλα συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων κάθε γεωγραφικού πλαισίου και την παροχή ευκαιριών απασχόλησης σε ανέργους και μειονοτικές ομάδες ή ακόμη με την παροχή φροντίδας και υποστήριξης σε ευπαθείς πληθυσμούς (Clarence, 2014).

Όπως επισημαίνει Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε., 2014) με την έκδοση Γνώμης Πρωτοβουλίας με τίτλο *«Απασχόληση, Καινοτομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα»*, στον ελληνικό χώρο οι τρέχουσες δυσχερείς συγκυρίες είναι δυνατό να δώσουν το έναυσμα για την ουσιαστική ανάπτυξη του καινοτόμου τρίτου τομέα σε απάντηση των σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων που έχουν ανακύψει ως απόρροια της οικονομικής κρίσης. Πολύ περισσότερο, η κρίση μπορεί να μετατραπεί σε ευκαιρία με την εφαρμογή νέων καινοτόμων ιδεών στην αγορά, αφιερωμένων στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και στην υποστήριξη των λιγότερο ευνοημένων ομάδων με την παροχή κοινωνικά σημαντικών αγαθών, που όμως δεν παρέχονται επαρκώς από δημόσιους φορείς ή ιδιωτικές αγορές.

Κεφάλαιο 4. Εφαρμογές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην υγεία

4.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Όπως προαναφέρθηκε, απότερος σκοπός των φορέων της κοινωνικής επιχειρηματικότητας είναι η εξυπηρέτηση σύνθετων κοινωνικών αναγκών, οι οποίες δεν καλύπτονται από τις υπάρχουσες δημόσιες κι ιδιωτικές δομές. Ο δημόσιος τομέας της υγείας αποτελεί μεταξύ άλλων ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από άνιση προσβασιμότητα, υλικοτεχνικές ανεπάρκειες, αλλά και περιορισμένες παροχές, τις οποίες επιχειρεί να αντισταθμίσει με τις δράσεις της η κοινωνική οικονομία (Καραΐσκου και συν., 2012).

Πράγματι, φαίνεται ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει προσφέρει μια σημαντική ώθηση, αλλά και πολύπλευρη στήριξη στον τομέα της υγείας, με την οργάνωση και τον συντονισμό των δυνάμεων της κοινωνίας των πολιτών για την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών υγείας και την κάλυψη των υγειονομικών αναγκών κοινωνικών ομάδων με μειωμένη πρόσβαση στις κρατικές δομές υγείας (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 2010, Fleuren et al., 2004).

Η υγεία συνιστά έναν κλάδο ιδιαίτερα σύνθετο και ευρύ και, μολονότι οι σύγχρονες κοινωνίες τείνουν να αναγνωρίζουν ως σημαντική τη βελτίωση της οργάνωσης και την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του τομέα αυτού, οι παροχές

του εξακολουθούν να καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες μιας μικρής μόνο μερίδας πολιτών. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τομέας της υγείας διαφέρει σημαντικά από άλλους κλάδους της οικονομίας, αφού περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία δράσεων και υπηρεσιών που αποσκοπούν στην πρόληψη των νοσημάτων, την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και την ευημερία του πληθυσμού. Μέσα από τις υπηρεσίες αυτές, ο τομέας της Δημόσιας Υγείας επιχειρεί να ορίσει και να καλύψει τις υγειονομικές ανάγκες της κοινωνίας, να θέσει προτεραιότητες και να προγραμματίσει τις αντίστοιχες δράσεις. Ωστόσο, δεδομένης της έντονης φυσικής αλληλεπίδρασης των διαφόρων πληθυσμών με την αύξηση της κινητικότητας των λαών και των ατόμων, οι υγειονομικές ανάγκες αυτές διαφοροποιούνται, αφού προκύπτουν νέες νόσοι και νέες περιστάσεις που επηρεάζουν τη δημόσια υγεία, οι οποίες μάλιστα μπορούν πλέον να εξαπλωθούν με ακόμη μεγαλύτερη ταχύτητα (Κίτσιος & Ζουπουνίδης, 2008, Leeuw, 1999, Πιερράκος και συν., 2008).

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επαπειλητικοί για την υγεία παράγοντες και να ενισχυθεί η ασφάλεια της δημόσιας υγείας των διαφόρων χωρών, θα πρέπει να δομούνται και να εφαρμόζονται στοχευμένες δράσεις υγείας τόσο σε εθνικό, όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο. Οι δράσεις αυτές χρειάζεται να φροντίζουν για τη διασφάλιση της ικανότητας των επιμέρους συστημάτων υγείας να αντιδρούν άμεσα για την ελαχιστοποίηση των σχετικών κινδύνων, την αντιμετώπιση και τον περιορισμό των προβλημάτων υγείας (Defourny & Nyssens, 2010, Euricse, 2013).

Παρόλα αυτά, η δημόσια υγεία αποτελεί έναν τομέα που έχει τα τελευταία χρόνια παραμεληθεί σε μεγάλο βαθμό, γεγονός που αντανακλάται στην επιδείνωση της γενικής κατάστασης υγείας των διαφόρων πληθυσμών στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τον κόσμο. Σε γενικές γραμμές, η επιβάρυνση αυτή έχει σε μεγάλο βαθμό αποδοθεί

στις πολλαπλές συνέπειες της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης (Σακελλαρόπουλος, 2010).

Πράγματι, ακόμη και τα ανεπτυγμένα κράτη παρουσιάζουν σήμερα σημαντική μείωση των παροχών δημόσιας υγείας, καθώς οι αντίστοιχες δαπάνες έχουν συρρικνωθεί. Στον ελληνικό χώρο οι δαπάνες υγείας έχουν μειωθεί ραγδαία από το 9,4% του ΑΕΠ για το 2009 στο 4,1% του ΑΕΠ το 2013 (Αδάμ, 2014). Αντίστοιχα, η χρέωση για τις τακτικές υπηρεσίες των εξωτερικών ιατρείων των δημοσίων νοσοκομείων έχει αυξηθεί κατά 75%, γεγονός που έχει με τη σειρά του επηρεάσει αρνητικά την πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες φροντίδας υγείας και περίθαλψης. Βέβαια, σε πολλές περιπτώσεις η δυσμενής οικονομική συγκυρία με τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση έχει χρησιμοποιηθεί μονάχα ως επίφαση για την μεγάλη μείωση των δαπανών των κρατών για νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Επί παραδείγματι, την τελευταία πενταετία η Αυστρία, η Πολωνία, η Σλοβενία και η Λετονία καλύπτουν ολοένα και μικρότερο μέρος του κόστους για την αγορά φαρμάκων στους ασφαλισμένους πολίτες, ενώ η Ελλάδα, η Λετονία, η Δανία και η Πορτογαλία έχουν επιταχύνει τη διαδικασία συγχώνευσης νοσοκομειακών μονάδων και λοιπών οργανισμών υγείας για τον περιορισμό των σχετικών δαπανών. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών η κάλυψη της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από τους διάφορους οργανισμούς δημόσιας ασφάλισης υγείας έχει περικοπεί σημαντικά (Economou, 2010, Euricse, 2013, Κυριόπουλος, 2010).

Την ίδια στιγμή, η παρουσία της κοινωνικής οικονομίας κάτω από αυτές τις περιστάσεις φαίνεται να έχει ενισχυθεί χαρακτηριστικά. Πλήθος μη κυβερνητικών οργανώσεων, συλλογικοτήτων και συνεταιρισμών έχουν ιδρυθεί και δραστηριοποιούνται σε μια προσπάθεια να καλύψουν τις τεράστιες ανισότητες που η

κρίση και οι μεταρρυθμίσεις έχουν δημιουργήσει στον κλάδο της υγείας (ΕΣΔΥ, 2010, Economidou, 2010).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, φαίνεται ότι, καθώς το κενό στην κάλυψη των αναγκών υγείας βαθιάει, με ολοένα και πολυπληθέστερες κοινωνικές ομάδες να έχουν ελλιπή πρόσβαση σε δομές και υπηρεσίες υγείας, η ανάγκη για την εδραίωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον υγειονομικό τομέα καθίσταται επικτακτική, αφού μπορεί να σημάνει την ουσιαστική άμβλυνση των ανισοτήτων και να έχει ευεργετικά οφέλη για τη δημόσια υγεία και την κοινωνία. Σήμερα, με αφορμή τις πολλαπλές δυσμενείς επιπτώσεις της τρέχουσας διεθνούς οικονομικής ύφεσης, έχουν δημιουργηθεί πολλοί φορείς κοινωνικής οικονομίας που παρέχουν υποστήριξη φυσικής και ψυχικής υγείας, όπως είναι οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.), είναι οι πρώτες θεσμοθετημένες κοινωνικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στην χώρα μας με τις ευνοϊκές διατάξεις του νόμου 2716/1999 περί «Ανάπτυξης και τον εκσυγχρονισμό υπηρεσιών ψυχικής υγείας». Στο πλαίσιο της αλληλέγγυας κοινωνικής επιχειρηματικότητας βάσει της οποίας λειτουργούν, έχουν ως στόχο την *κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση και εργασιακή επανένταξη ατόμων τα οποία έχουν νοσήσει από ψυχικές ασθένειες*, ενώ οι Κοι.Σ.Π.Ε έχουν ως γνώμονα την *παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και προϊόντων σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον*.

Βεβαίως, ο ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων δεν περιορίζεται στην παροχή υπηρεσιών υγείας, αλλά πολύ περισσότερο αποδεικνύεται ως αποφασιστικής σημασίας για την ενδυνάμωση της κοινότητας, την ενίσχυση του κοινωνικού ιστού, την τόνωση της επαφής και της αλληλεπίδρασης της τοπικής αυτοδιοίκησης με την κοινωνία και κατ' επέκταση την τοπική ανάπτυξη (Goffee & Scase, 2015, Moulart et al., 2013, Πιερράκος και συν., 2008).

Πράγματι, όπως υπογραμμίζει ο Catford (1998), η κοινωνική επιχειρηματικότητα αναμένεται να αποδειχθεί ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη του τομέα προαγωγής της υγείας, καθώς προσφέρει έναν εναλλακτικό τρόπο αντιμετώπισης όχι μόνο των αναγκών υγείας μιας κοινωνίας, αλλά και μια νέα θεώρηση των παραγόντων που επιδρούν σ' αυτές μέσω δράσεων που έχουν ως επίκεντρο την κοινότητα. Πολύ περισσότερο, σύμφωνα με την Leeuw (1999), η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί πλέον αναπόσπαστο συστατικό, αλλά και σημαντική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του τομέα της υγείας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, αφού η κοινωνική οικονομία είναι δυνατό να επιφέρει μεταξύ άλλων αλλαγές στην κοινωνική αντίληψη και την ποιότητα της διομαδικής επαφής των διαφόρων κοινωνικών ομάδων στο πλαίσιο της κοινότητας καλλιεργώντας μια κουλτούρα αλληλεγγύης, αμοιβαιότητας, διαπολιτισμικότητας, ευθύνης και δημοκρατίας.

4.2. Εφαρμογές κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην υγεία στην Ελλάδα και τον Υπόλοιπο Κόσμο

Η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε μια περιοχή έχει συχνά αναφερθεί ως στοιχείο-κλειδί για την ενίσχυση του τομέα της υγείας.

Προκειμένου να είναι αποτελεσματικές, οι κοινωνικές επιχειρήσεις του τομέα της υγείας χρειάζεται να έρχονται σε αλληλεπίδραση και να δημιουργούν δεσμούς με τους υπάρχοντες επίσημους φορείς υγειονομικής περίθαλψης. Τα οφέλη μιας τέτοιας συνεργασίας αποδεικνύονται πολλαπλά, αφού μεγιστοποιούν την αποτελεσματικότητα των δράσεων για την υγεία, αναβαθμίζουν την ποιότητα των συνολικών υπηρεσιών υγείας και διευρύνουν το πεδίο των αναγκών υγείας που είναι

δυνατό να καλυφθούν με επάρκεια, αλλά και τους πληθυσμούς που έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, θεραπείας και πρόληψης, τους εμβολιασμούς και την ιατρική τεχνολογία (Seelos & Mair, 2005).

Σήμερα, η δραστηριοποίηση της κοινωνικής οικονομίας στον τομέα της υγείας δεν αποτελεί μονάχα αντικείμενο θεωρητικής πραγμάτευσης και κοινωνιολογικών μελετών, αλλά αντικατοπτρίζεται σε δεκάδες σχετικά παραδείγματα κοινωνικών επιχειρήσεων που ενεργοποιούνται προκειμένου να συμβάλουν στην άμβλυνση των ανισοτήτων στην πρόσβαση των διαφόρων πληθυσμών στις υπηρεσίες υγείας ανά τον κόσμο.

Το παράδειγμα της εντατικής ανάπτυξης ενός δικτύου κοινωνικών επιχειρήσεων στο χώρο της υγείας εμφανίστηκε κυρίως στην Αργεντινή των αρχών του 21^{ου} αιώνα, όταν η χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με μια σοβαρή οικονομική και πολιτική κρίση με αντίκτυπο σε όλους τους κοινωνικούς τομείς, συμπεριλαμβανομένου του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης. Ως αντίδραση στις δύσκολες αυτές συγκυρίες, πολλές ομάδες αυτοβοήθειας διαμορφώθηκαν προκειμένου να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των πλέον ευάλωτων εκ των πολιτών (Defourny & Nyssens, 2010, Spear, 2006, Goffee & Scase, 2015).

Ιδιαίτερο είναι το παράδειγμα της ίδρυσης δύο οργανώσεων αυτοβοήθειας στην πόλη Cordoba της Αργεντινής, οι οποίες προσέφεραν ένα νέο τρόπο παροχής υγειονομικής περίθαλψης, βασισμένο στην κινητοποίηση της τοπικής κοινότητας και στην ενίσχυση της αυτεπάρκειας των ατόμων. Οι δύο οργανώσεις αυτές, η συνεταιριστική επιχείρηση “Junin” και το «Λαϊκό Κίνημα της γειτονιάς Boulevares», συνέβαλαν καθοριστικά στην αναπτυξη της αυτονομίας, της βιωσιμότητας της κοινότητας, καθώς και στην λειτουργική και οικονομική ενδυνάμωση της κοινωνίας

σε καιρούς κρίσης. Αξιοποιώντας μια εγκαταλελειμμένη ιδιωτική κλινική, οι δύο οργανώσεις κατάφεραν να οργανωθούν για την επαναλειτουργία της προκειμένου να συνεχιστεί η παροχή υγειονομικής περίθαλψης με χαμηλό κόστος (Αδάμ, 2014, Euricse, 2013).

Η δημοτικότητα του εγχειρήματος, ωστόσο, δεν απορρέει μονάχα από την ικανότητα της οργάνωσης να προσφέρει υπηρεσίες υγείας σε πολίτες με μειωμένη πρόσβαση στις δημόσιες νοσοκομειακές δομές. Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η διοίκηση της κλινικής βάσει των συνεταιριστικών αρχών κατά τις οποίες οι αποφάσεις λαμβάνονται από κοινού με κριτήρια ισηγορίας έχει κατορθώσει να προσφέρει θέσεις εργασίας σε αξιοπρεπείς συνθήκες, αλλά και να παρέχει αυξημένα κίνητρα για την παροχή αμειβόμενων ή εθελοντικών υπηρεσιών από την τοπική κοινωνία (Euricse, 2013).

Στο διεθνές προσκήνιο, το Ινστιτούτο για την Υγεία “*One World*” αποτελεί ένα άλλο ενδιαφέρον παράδειγμα κοινωνικής επιχείρησης για την υγεία. Πρόκειται ίσως για την πιο γνωστή μη κερδοσκοπική φαρμακευτική εταιρεία, που παράγει φάρμακα για ασθενείς που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, μια ανάγκη στην οποία μέχρι τώρα οι υπάρχουσες κερδοσκοπικές επιχειρήσεις παρουσιάζονταν απρόθυμες να ανταποκριθούν.

Μια άλλη χαρακτηριστική εφαρμογή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον τομέα της υγείας, αποτελεί η “*Health Leads*”, μια οργάνωση η οποία ασχολείται με την παροχή υπηρεσιών αντιμετώπισης και πρόληψης προβλημάτων υγείας σε 25 νοσοκομειακές μονάδες των Ηνωμένων Πολιτειών. Η οργάνωση αυτή απασχολεί χιλιάδες εθελοντές οι οποίοι ασχολούνται είτε με την παροχή δωρεάν εξειδικευμένων

υπηρεσιών φροντίδας υγείας, είτε με την εξασφάλιση πόρων για την υλοποίηση των στόχων του εγχειρήματος.

Όσον αφορά στον ευρωπαϊκό χώρο, η επιχειρηματικότητα του τρίτου τομέα γνωρίζει μεγάλη άνθηση στη Βρετανία, αφού ο αριθμός των επιχειρήσεων κοινωνικού χαρακτήρα που ασχολούνται με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την παροχή υπηρεσιών πρόνοιας αυξάνεται συστηματικά. Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι στην Ιρλανδία και τη Σκωτία οι υπάρχουσες κοινωνικές επιχειρήσεις του τομέα υγείας απευθύνονται σε άτομα με αναπηρίες και στην ψυχοκοινωνική τους αποκατάσταση, ενώ οι γενικότερες δράσεις της κοινωνικής οικονομίας αφορούν μάλλον στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, παρά στην υγεία και την πρόνοια (Defourny & Nyssens, 2010, Dro et al., 2011, Goffee & Scase, 2015).

Η Ιταλία εμφανίζεται να φέρει μακρά παράδοση στις δράσεις αλληλεγγύης και στις εφαρμογές της κοινωνικής οικονομίας σε διάφορους τομείς με προεξέχοντες τους τομείς της υγείας και της εκπαίδευσης. Σήμερα, εκτιμάται μάλιστα ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις που ασχολούνται με την κάλυψη διαφορετικών αναγκών υγείας και πρόνοιας στην Ιταλία ξεπερνούν τις 3.500. Χάρη δε στη βαθιά εξοικείωση της ιταλικής πολιτικής και κοινωνίας με την κοινωνική επιχειρηματικότητα, οι περισσότεροι σχετικοί φορείς λαμβάνουν πολλαπλή υποστήριξη κι ενίοτε μερική χρηματοδότηση από δημόσιους οργανισμούς (Αθανασάκης, και συν., 2012, ΕΣΔΥ, 2010, Mapham & Kornik, 2011).

Στις σκανδιναβικές χώρες οι κοινωνικές επιχειρήσεις υγείας εστιάζουν κυρίως στην ενίσχυση των ατόμων με ειδικές ανάγκες και χρόνιες παθήσεις. Ως εκ τούτου, οι επιχειρήσεις του τρίτου τομέα περιλαμβάνουν κυρίως ομάδες αυτοβοήθειας,

οργανώσεις πρόληψης κι ενημέρωσης γύρω από παθολογικές καταστάσεις και συλλόγους ομοιοπαθών. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη Σουηδία και τη Φινλανδία στην επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των ατόμων με ψυχικά νοσήματα και αναπηρίες, η οποία εμφανίζεται να συμβάλει αποφασιστικά στην επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης της τοπικής και της εθνικής οικονομίας. Στην Αυστρία οι υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων για την υγεία έχουν στραφεί κυρίως στην υποστήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων, όπως είναι τα νεαρά παιδιά και οι ηλικιωμένοι (Euricse, 2013, Goffee & Scase, 2015).

Στη Γαλλία παρατηρείται μεγαλύτερη ποικιλία στους ιδιαίτερους τομείς δραστηριοποίησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην υγεία, με πλήθος φορέων να εστιάζουν στην ψυχοκοινωνική κι επαγγελματική αποκατάσταση των ευπαθών ομάδων, όπως είναι τα άτομα με αναπηρία, τα απεξαρτημένα άτομα και οι μακροχρόνια άνεργοι. Παράλληλα, αρκετές επιχειρήσεις φροντίζουν για την ενίσχυση της πρόσβασης των πληθυσμών με χαμηλό εισόδημα στις δομές υγείας (Defourny & Nyssens, 2010, Euricse, 2013, Moulaert et al., 2013).

Αντίστοιχα, στην Πορτογαλία και την Ισπανία, μολονότι δραστηριοποιούνται συνολικά περισσότερες από 5.000 κοινωνικές επιχειρήσεις, η κοινωνική επιχειρηματικότητα που αφορά στην υγεία είναι υπαρκτή, αλλά όχι πρωτεύουσα. Οι σχετικές δράσεις αφορούν κατ' αρχάς τον τομέα του τουρισμού και του πολιτισμού και δευτερευόντως την υποστήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως οι άνεργοι, τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τα άτομα με ειδικές ανάγκες (Euricse, 2013, Dro et al., 2011).

Θετικότερη είναι η εικόνα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας του τομέα της υγείας στη Γερμανία, όπου μια σειρά μεταρρυθμίσεων στα τέλη του 20^{ου} αιώνα

διευκόλυνε σημαντικά τη σύσταση και τη λειτουργία τέτοιων οργανισμών. Η ενίσχυση της πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, η πρόληψη και η εξάλειψη του αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία από τις κοινωνικές δραστηριότητες αποτελούν βασικό μέλημα των υπαρχουσών επιχειρήσεων του τρίτου τομέα στο γερμανικό κράτος (Goffee & Scase, 2015).

Στον ελληνικό χώρο, ο τομέας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας παρουσιάζεται πιο συγκεχυμένος. Ήδη από τα μέσα τα τέλη της δεκαετίας του 1990 παρουσιάστηκε σημαντική αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων τρίτου τομέα. Κατά κανόνα οι επιχειρήσεις αυτές είχαν αγροτικό, πολιτιστικό, εκπαιδευτικό και υγειονομικό περιεχόμενο (Παπαγεωργίου, 2007). Στην κοινωνική οικονομία που αφορά στον τομέα της υγείας, οι πρώτες επιχειρήσεις ασχολούνταν κυρίως με την ενημέρωση, την πληροφόρηση και την πρόληψη νοσημάτων στην κοινότητα. Με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης παρατηρήθηκε κάποια μετατόπιση του ενδιαφέροντος της κοινωνικής οικονομίας στην κάλυψη βασικών αναγκών, όπως είναι η σίτιση, η στέγαση και η παροχή βασικής υγειονομικής περίθαλψης. Στο ίδιο πλαίσιο, διαπιστώθηκε η μετατροπή πολλών συλλόγων ομοιοπαθών και αυτοβοήθειας σε κοινωνικές επιχειρήσεις σε μια προσπάθεια εκείνοι να διευρύνουν το έργο τους και παράσχουν περισσότερες υπηρεσίες στην κοινωνία, καθόσον η πρόσβαση σε βασικά αγαθά περιορίστηκε δραστικά (Αθανασάκης, και συν., 2016, Κυριόπουλος, 2010, Σούλης, 2015).

Ενισχυμένη είναι, ακόμη, η παρουσία μη κυβερνητικών οργανώσεων στον τομέα της ψυχικής υγείας ως απόρροια της «Ψυχιατρικής μεταρρύθμισης», ενός κινήματος υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ψυχικά πασχόντων και προώθησης της ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και της κοινωνικής τους ένταξης. Ειδικότερα, στον τομέα της ψυχικής υγείας, οι κοινωνικές επιχειρήσεις παρέχουν συχνά συνηγορία

στους ψυχικά ασθενείς, ασκούν κριτική στο κυβερνητικό έργο, που αφορά στην πολιτική ψυχικής υγείας, και καταθέτουν αντιπροτάσεις για μεταρρυθμίσεις. Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ενίοτε η κοινωνική οικονομία λειτουργεί μεταξύ άλλων ως ένα είδος κοινωνικής αντιπολίτευσης σε ένα ιδιαίτερο θεματικό πεδίο, που αποτελεί και το πεδίο της δράσης τους (Κυριόπουλος, 2010, Σούλης, 2015).

Γενικότερα, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ευρώπη της οικονομικής ύφεσης εθελοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις είναι εκείνες που αναλαμβάνουν την κάλυψη του κενού στην παροχή υπηρεσιών υγείας ανάμεσα στο κράτος και τον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, οι επιχειρήσεις αυτές σπανίως προσφέρουν θέσεις εργασίας ή κινητοποιούν τις τοπικές κοινωνίες (Acs et al., 2013, Moulaert et al., 2013).

Βεβαίως, η δυναμική και ολοένα πιο ενισχυμένη παρουσία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο χώρο της ψυχικής υγείας στην Ελλάδα δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί. Ήδη από το 1999 με τον νόμο 2716, που προέβλεπε τους όρους ίδρυσης κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ), άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτες μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων για την υπέρβαση των στρεβλώσεων που περιέγραφαν ως τότε τις προστατευμένες μορφές απασχόλησης των ψυχικά πασχόντων εντός των ιδρυμάτων και οι οποίες εστιάζουν στην ανάγκη υποστήριξης των πληθυσμών αυτών για τη διασφάλιση των εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων τους (ΚΟINSEP, www.koinsep.org)

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πρώτες Κοι.Σ.Π.Ε. για την ψυχική υγεία συστάθηκαν αρχικά ως αστικοί συνεταιρισμοί, ελλείπει σαφούς θεσμικού πλαισίου, και σταδιακά ενισχύθηκαν μεταξύ άλλων από συγχρηματοδοτούμενα ευρωπαϊκά προγράμματα. Σήμερα, οι οργανισμοί αυτοί λειτουργούν κατά βάση με πλήρη

αυτάρκεια χωρίς να λαμβάνουν εξωτερικές χρηματοδοτήσεις και απασχολούν κυρίως άτομα με ψυχική ασθένεια (Σούλης, 2015).

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Κοι.Σ.Π.Ε στην Ελλάδα, του Κοι.Σ.Π.Ε. Τομέα Ψυχικής Υγείας Δωδεκανήσου, στη Λέρο ο οποίος ιδρύθηκε στα 2002 και αριθμεί σήμερα περίπου 441 μέλη εκ των οποίων τα 199 είναι άτομα με σοβαρές ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Η επιχείρηση αυτή περιλαμβάνει αγροτικές καλλιέργειες, εργαστήριο μελιού, εργαστήριο ζαχαροπλαστικής και κυλικείο και λειτουργεί ως αυτόνομος οργανισμός εντός του Κρατικού Θεραπευτηρίου Λέρου (ΚΟΙΣΠΕ, www.koispe.org).

Ένα άλλο ιδιαίτερα ενδιαφέρον παράδειγμα από τον ελληνικό χώρο είναι εκείνο του συνεταιρισμού του 6ου Τομέα Ψυχικής Υγείας Ν. Αττικής «*Η Εικόνα*», που λειτουργεί στο χώρο του Γ.Ν.Α. Γεννηματάς. Η συγκεκριμένη επιχείρηση ασχολείται με τις εκτυπωτικές εργασίες εξυπηρετώντας τόσο τις ανάγκες του προσωπικού του νοσοκομείου, όσο κι εκείνες των ασθενών. Σταδιακά δε έχει διευρύνει τον κύκλο εργασιών του με συνεργασίες με άλλους δημόσιους φορείς, αλλά και την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (ΚΟΙΣΠΕ, www.koispe.org)

Οι παραπάνω φορείς, που αναφέρονται ενδεικτικά, απασχολούν κυρίως άτομα με χρόνια ψυχική ασθένεια, τα οποία έχουν υποστεί μακροχρόνιο ιδρυματισμό. Μέσα από την απασχόλησή τους στις δομές αυτές καταφέρνουν να ενισχύσουν τη λειτουργικότητά τους, να αυτονομηθούν, να αλληλεπιδράσουν με την τοπική κοινωνία, αλλά και να ενταχθούν ομαλότερα στον κοινωνικό ιστό και την αγορά εργασίας.

4.3. Προβλήματα και προοπτικές

Στην Ευρώπη της οικονομικής κρίσης ο περιορισμός χρηματοδότησης της τοπικής αυτοδιοίκησης και κατ' επέκταση των δημοτικών επιχειρήσεων δυσχεραίνει σε μεγάλο βαθμό την υλοποίηση ακόμη και των πάγιων δράσεων των διαφόρων τοπικών επιχειρήσεων και μεγαλώνει επιπλέον το χάσμα ανάμεσα στις ανάγκες υγείας των πολιτών και τη δυνατότητα ικανοποίησής τους. Αυτοί οι περιορισμοί στη χρηματοδότηση μπορούν, ωστόσο, να αντιμετωπιστούν ικανοποιητικά με την ανάληψη αναπτυξιακών πρωτοβουλιών στους τομείς της κοινωνικής οικονομίας και την μερική υποστήριξή τους σε επίπεδο οργάνωσης, συνεργασίας και χρηματοδότησης από το κράτος (Euricse, 2013, Κακούρης, 2010).

Σήμερα, θεωρείται ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας πρέπει να αποτελεί σημείο-κλειδί κάθε στρατηγικού σχεδίου, αφού προσφέρει θέσεις εργασίας σε ευπαθείς πληθυσμούς, ενώ προσφέρει καινοτόμα αγαθά και υπηρεσίες, καλύπτοντας πολλαπλές κοινωνικές ανάγκες και συσφίγγοντας τον κοινωνικό ιστό (Windrum & Koch, 2008).

Παρά το γεγονός ότι η σημασία της κοινωνικής οικονομίας είναι γενικώς παραδεκτή, τα ευρωπαϊκά κράτη παραμένουν θεσμικά ανέτοιμα για την αναγνώριση, την αξιοποίηση και την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Πράγματι, συχνά τα υπάρχοντα νομικά πλαίσια αδυνατούν να περιγράψουν τις υπηρεσίες που παρέχουν ορισμένες επιχειρήσεις τρίτου τύπου με αποτέλεσμα εκείνες να διατελούν σε ασαφές νομικό καθεστώς κι ως εκ τούτου να αντιμετωπίζουν δεκάδες προβλήματα στη λειτουργία και τις συναλλαγές τους. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται κάποια συστηματική προσπάθεια για τη βελτίωση της θεσμικής αναγνώρισης της

κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της συνεργασίας των φορέων της με ιδιωτικούς και δημόσιους οργανισμούς (Defourny & Nyssens, 2010, Goffee & Scase, 2015).

Από την άλλη πλευρά, η βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την ετοιμότητα του κράτους και της κοινωνίας να τις υποδεχθεί και να διευκολύνει την ανάπτυξή τους. Αντιθέτως, η βιωσιμότητα των οργανώσεων αυτών κρίνεται εν πολλοίς από τη ρεαλιστική ιεράρχηση των αναγκών και των στόχων της, τον άρτιο σχεδιασμό των δράσεών της, την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων και την αναβάθμιση των προσόντων και των ικανοτήτων του ανθρωπίνου δυναμικού μέσω της διαρκούς επιμόρφωσής του σε καινοτόμες προσεγγίσεις και νέες τεχνολογίες (Αθανασάκης, και συν., 2012, Seelos & Mair, 2005).

Η επέκταση των τοπικών υπηρεσιών μέσω της κοινωνικής επιχειρηματικότητας αποτελεί αναμφίβολα μία πρακτική, που θα μπορούσε να εξασφαλίσει την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών σε ευπαθείς ομάδες δημιουργώντας μεταξύ άλλων με αυτόν τον τρόπο νέες θέσεις εργασίας. Επιπλέον, στον τομέα της υγείας, παρατηρείται κάποιο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη δημιουργία και την ενεργοποίηση κοινωνικών επιχειρήσεων, όχι μόνο στο κομμάτι παροχής υπηρεσιών αλλά και στην έρευνα και την ανάπτυξη, δεδομένου του γεγονότος ότι οι φορείς αυτοί αποτελούν αφενός κερδοσκοπικές οντότητες με πρόσβαση σε διάφορους τύπους χρηματοδότησης κι αφετέρου οργανισμούς με στόχο την έρευνα για την δημόσια υγεία (Λιαρόπουλος & Τραγάκη, 1998, Leeuw, 1999, Mapham & Kornik, 2011).

Τέλος, η ενίσχυση της πρωτοβουλίας για κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι δυνατό να παίξει καθοριστικό ρόλο στην υποβολή αιτημάτων των πολιτών στους

δημόσιους κρατικούς φορείς για τη χρήση κοινωνικών υπηρεσιών, τη μείωση των ανισοτήτων και τη βελτίωση της υγειονομικής περίθαλψης (Gottret et al., 2009).

Κεφάλαιο 5. Εφαρμογές της καινοτομίας στην υγεία

5.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Η συμβολή της καινοτομίας στην ανάπτυξη του τομέα της υγείας τόσο στον ελληνικό, όσο και στο διεθνή χώρο είναι μείζονος σημασίας για την πρόοδο, την εξέλιξη και τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας των σχετικών υπηρεσιών. Ειδικότερα, στο χώρο της υγείας η καινοτομία αφορά κατά κανόνα στη δημιουργία, την αξιοποίηση, την ανάπτυξη και την υλοποίηση καινοτόμων υπηρεσιών, τεχνολογικών και φαρμακευτικών προϊόντων, καθώς και σύγχρονων επιχειρηματικών μοντέλων ικανών να παρέχουν πολυεπίπεδες υπηρεσίες στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, της κοινωνικής πρόνοιας, και της γενικότερης παροχής ψυχοκοινωνικής φροντίδας και φροντίδας υγείας στην κοινότητα (Κακούρης, 2010, Πιερράκος, 2008, Σούλης, 2015).

Πολύ περισσότερο, η προώθηση της καινοτομίας αποτελεί σήμερα απαραίτητη επένδυση για τη βελτίωση της φροντίδας υγείας, καθώς μπορεί να βελτιώσει ουσιαστικά το θεραπευτικό αποτέλεσμα, τις διαδικασίες περίθαλψης, την πρόγνωση υγείας και την ποιότητα ζωής. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, το κόστος που απαιτείται για την παραγωγή και την υιοθέτηση των καινοτομιών μπορεί γρήγορα να αποσβεστεί από τα πολλαπλά οφέλη του εγχειρήματος, με αποτέλεσμα την αναστολή της ανάγκης για συνεχή περιστολή των δαπανών υγείας (Windrum & Koch, 2008).

Εντούτοις, στην ελληνική επικράτεια παρατηρείται σημαντική καθυστέρηση στην παραγωγή και την υιοθέτηση καινοτομιών και καινοτόμων προϊόντων στον τομέα

της υγείας, γεγονός με σημαντικό αντίκτυπο στη δημόσια υγεία, αφού συχνά οι ασθενείς στερούνται την πρόσβαση στις πιο σύγχρονες και αποτελεσματικές θεραπευτικές παρεμβάσεις (Αθανασάκης και συν., 2016).

5.2. Η σημασία της καινοτομίας στην υγεία

Η καινοτομία στις υπηρεσίες φροντίδας υγείας εξακολουθούν να αποτελούν κινήτηριο μοχλό στην αναζήτηση της ισορροπίας ανάμεσα στην ποιότητα της παρεχόμενης υγειονομικής περίθαλψης και το κόστος της. Στην πραγματικότητα, η καινοτομία έχει συστηματικά επισημανθεί ως ένα σημαντικό συστατικό της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων, αλλά και της επιβίωσής τους στο πλαίσιο του ανταγωνισμού. Με τη σειρά τους, οι τεχνολογικοί νεωτερισμοί παρέχουν αυξημένες ευκαιρίες για την παραγωγή καινοτόμων προϊόντων, δηλαδή μιας ποικιλίας νέων τύπων αγαθών κι υπηρεσιών και τη διακίνησή τους στην εξωτερική αγορά. Παράλληλα, προσφέρουν τη δυνατότητα για καινοτομία στις διαδικασίες, δηλαδή τις εσωτερικές διεργασίες ανάμεσα στους επιμέρους τομείς ενός οργανισμού. Με άλλα λόγια, η καινοτομία μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό του εσωτερικού τρόπου λειτουργίας μιας επιχείρησης, αλλά και της θέσης της στην ευρύτερη αγορά (Weerawardena & Mort, 2006).

Στον πολύπαθο τομέα της υγείας, η καινοτομία συνεπάγεται μια σειρά από επουσιώδη οφέλη, που αφορούν στη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των υπάρχουσών υπηρεσιών, γεγονός που μπορεί να μεταφραστεί σε εκατομμύρια ζωές πασχόντων. Σε επίπεδο τεχνολογίας, η καινοτομία στην υγεία μπορεί να σημάνει τη βελτίωση της διαγνωστικής προσέγγισης, την

ενίσχυση της διαγνωστικής ικανότητας, την αποτελεσματικότερη και ολιστική θεραπευτική προσέγγιση. Αντίστοιχα, μπορεί να συμβάλει στην αναβάθμιση των εσωτερικών διεργασιών, όπως η διαδικασία εισαγωγής, καταγραφής, διακομιδής, η επικοινωνία και η συνεργασία διαφορετικών τμημάτων κ.α. (Kramer, 2011).

Αναλυτικότερα, ο τομέας της υγείας μιας χώρας αποτελεί μοχλό κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, ενώ σημαίνει την προσφορά νέων θέσεων εργασίας σε ανθρώπινο δυναμικό με υψηλό βαθμό εξειδίκευσης. Δεν θα πρέπει, βεβαίως, να παραγνωριστεί το γεγονός ότι οι επενδύσεις στην ανάπτυξη της έρευνας, της επιστήμης και της καινοτομίας στην υγεία συνιστούν στρατηγική επιλογή στην αναπτυξιακή πολιτική ενός συστήματος που χρειάζεται να αναβαθμίζεται συνεχώς προκειμένου να διασφαλίζει τη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών, τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ευημερία (Kramer, 2011, Leifer et al., 2000).

Από την πλευρά του κρατικού μηχανισμού απαιτείται ακριβής στρατηγικός σχεδιασμός με την ανάδειξη των ιδιαίτερων προτεραιοτήτων για καινοτομία στην έρευνα, την τεχνολογική ανάπτυξη και την αναβάθμιση μέσω ενός σαφούς θεσμικού πλαισίου (Αθανασάκης και συν., 2016, Windrum & Koch, 2008).

Βεβαίως, η προώθηση της καινοτομίας στην υγεία προϋποθέτει την ύπαρξη ενός τομέα παραγωγής καινοτομιών που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αγοράς και να δημιουργεί ευέλικτες κι αποτελεσματικές δομές μέσω των οποίων να ενισχύεται η ανταγωνιστικότητα. Πολύ περισσότερο, οι καινοτόμες δράσεις θα πρέπει να καθιστούν σαφή τη διασύνδεση της έρευνας με την παραγωγή και την επιχειρηματικότητα.

Η ενίσχυση της καινοτομίας στην υγεία σημαίνει μεταξύ άλλων την έμπρακτη υποστήριξη της έρευνας και την προώθηση της διεπιστημονικότητας, στοιχεία που

έχουν βρεθεί να επιδρούν ενισχυτικά στη δημιουργικότητα και την ανάπτυξη, αυξάνοντας τις επιχειρηματικές ευκαιρίες (Kramer, 2011, Leifer et al., 2000, Fleuren et al., 2004, Moulaert et al., 2013).

5.3. Η καινοτομία στην υγεία στη σύγχρονη πραγματικότητα

Σήμερα, μολονότι η καινοτομία αναγνωρίζεται ως κοινωνική αξία, αλλά και ως απαραίτητο στοιχείο για την ανάπτυξη του τομέα υγείας, επί του πρακτέου ελάχιστα προωθείται στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Οι αργοί ρυθμοί αποδοχής και υιοθέτησης της καινοτομίας θέτουν εξ αρχής ένα σοβαρό πρόβλημα, αφού όταν πια ο εκάστοτε νεωτερισμός γίνεται ευρέως αποδεκτός από τις επίσημες δομές υγείας, ενδεχομένως έχει πια χάσει τον καινοτόμο χαρακτήρα του και μπορεί πια να αντικατασταθεί από μια νεότερη έκδοση ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας. Επιπλέον, η αργοπορία στην εισαγωγή μιας καινοτομίας στην αγορά υγείας ενδέχεται να μεταφράζεται σε πολυάριθμους θανάτους ασθενών, η πρόγνωση υγείας των οποίων θα μπορούσε να βελτιωθεί ουσιαστικά με την εφαρμογή των διαφόρων νεωτερισμών (Αθανασάκης και συν., 2012, 2016).

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του χρόνου που μεσολαβεί στην Ελλάδα από την ανακάλυψη έως την τελική έγκριση και την κυκλοφορία μιας νέας δραστικής ουσίας στην αγορά φαρμάκων, που μπορεί να καλύπτει από 11 έως 15 έτη ερευνητικών ελέγχων. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις δεκάδες ανακαλύψεις που λαμβάνουν χώρα ετησίως στον τομέα της φαρμακευτικής, το ελληνικό κράτος θα χορηγήσει άδεια κλινικής δοκιμής σε πειραματόζωα μονάχα στο 10% των αιτημάτων εκ των οποίων περίπου το 20% αναμένεται να λάβει τελική άδεια για την εμπορική

διάθεση της ουσίας. Αντίστοιχη καθυστέρηση παρατηρείται συχνά στην αναβάθμιση του υλικοτεχνικού εξοπλισμού με την αξιοποίηση των καινοτομιών. Μια καθυστέρηση που, αν και μικρότερη, εντοπίζεται και στις ιδιωτικές επιχειρήσεις υγείας (Αθανασάκης και συν., 2016, Κώτσιος, 2015 Κίτσιος & Ζουπουνίδης, 2008).

Γενικότερα, πάντως, στον ελληνικό χώρο, η αντίσταση στην εισαγωγή της καινοτομίας στην υγεία δεν συνιστά μονάχα αδιέξοδη πρακτική, αλλά και επικίνδυνη πολιτική με ανυπολόγιστες συνέπειες για τη δημόσια υγεία και το σύστημα υγείας. Επί παραδείγματι, πολύ συχνά η χαρακτηριστική καθυστέρηση στην υιοθέτηση καινοτόμων θεραπευτικών μοντέλων μπορεί να στερεί από τους ασθενείς την πρόσβαση στην πλέον σύγχρονη αποτελεσματικότερη θεραπεία, που όμως απολαμβάνουν όσοι πάσχουν από το ίδιο νόσημα σε άλλα κράτη (Κακούρης, 2010). Από την άλλη, η αργοπορία αυτή σημαίνει την εξάντληση των περιορισμένων διαθέσιμων πόρων του κράτους σε αναχρονιστικές πρακτικές μειωμένης αποτελεσματικότητας, που συνδέονται με την παρατεταμένη και πολυδάπανη νοσηλεία των ασθενών, τη χορήγηση ποσοτήτων ξεπερασμένων φαρμάκων περιορισμένης δράσης και την αναπαραγωγή περίπλοκων αναποτελεσματικών διαδικασιών διοίκησης των μονάδων υγείας και πρόνοιας (Weerawardena & Mort, 2006).

Η ένταξη της καινοτομίας στην καθημερινή ιατρική πρακτική, αλλά και το ευρύτερο εθνικό σύστημα υγείας θα μπορούσε βεβαίως να αποβεί εξαιρετικά ωφέλιμη για τους ασθενείς και το κράτος με την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της θεραπείας και της πρόληψης, αλλά και τη συμβολή στην εξοικονόμηση πόρων μέσω της αποφυγής άσκοπων θεραπειών, τον περιορισμό της πολυφαρμακίας και τη μείωση του χρόνου νοσηλείας (Αθανασάκης και συν., 2016, Κώτσιος, 2015).

Εντούτοις, στην ελληνική επικράτεια παρατηρείται σημαντική καθυστέρηση στην παραγωγή και την υιοθέτηση καινοτομιών και καινοτόμων προϊόντων στον τομέα της υγείας, γεγονός με σημαντικό αντίκτυπο στη δημόσια υγεία, αφού συχνά οι ασθενείς στερούνται την πρόσβαση στις πιο σύγχρονες και αποτελεσματικές θεραπευτικές παρεμβάσεις. Ταυτόχρονα, το ίδιο το ελληνικό σύστημα υγείας με την αντίστασή του στην καινοτομία τείνει να αξιοποιεί ανεπαρκώς τους ελάχιστους διαθέσιμους πόρους από τα δημόσια ταμεία διοχετεύοντας τους σε πολυδάπανες διαδικασίες με περιορισμένη αποτελεσματικότητα, εξαιτίας της παρατεταμένης νοσηλείας των ασθενών, της χρήσης εργαλείων και της χορήγησης φαρμάκων αναχρονιστικής τεχνολογίας με συχνά μειωμένη αποτελεσματικότητα (Αθανασάκης και συν., 2016, Κίτσιος & Ζουπουνίδης, 2008, Κώτσιος, 2015).

Δεν θα πρέπει πάντως να αγνοηθεί το γεγονός ότι η ανάγκη για κοινωνική καινοτομία στο χώρο της υγείας χαίρει ολοένα ευρύτερης αναγνώρισης σήμερα στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό χαρακτηριστικές είναι οι σχετικές αναφορές της ευρωπαϊκής στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για την απασχόληση και την ανάπτυξη, η οποία αναγνωρίζει την κοινωνική καινοτομία ως μοχλό ανάπτυξης και συνάμα αντιμετώπισης της στασιμότητας, της συσσώρευσης ανισοροπιών και της μειωμένης ανταγωνιστικότητας στους καιρούς της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Πρόκειται για μια στρατηγική που προτάσσει τρεις ευρείες και αλληλεπιδρώσες προτεραιότητες σχετικές με την κοινωνική οικονομία: (α) την έξυπνη ανάπτυξη, βάσει της οποίας ανάπτυξη μιας οικονομίας στηρίζεται στη γνώση και την καινοτομία, (β) τη βιώσιμη ανάπτυξη, που αφορά στην προώθηση μιας αποδοτικότερης στη χρήση πόρων, οικολογικής και πιο ανταγωνιστικής οικονομίας και (γ) στην ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς, που οραματίζεται μια οικονομία με

υψηλή απασχόληση και κατ' επέκταση σημαντική κοινωνική και εδαφική συνοχή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Στο πλαίσιο αυτό, η στρατηγική «Ευρώπη 2020» προωθεί την χρηματοδότηση ερευνών και πιλοτικών προγραμμάτων που προάγουν τις εφαρμογές κοινωνικής καινοτομίας μεταξύ άλλων στο χώρο της υγείας για την άμβλυνση των ανισοτήτων πρόσβασης στις σχετικές δομές, την προαγωγή της δημόσιας υγείας και τη βελτίωση της λειτουργίας των σχετικών υπηρεσιών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Στο ίδιο πλαίσιο γίνεται λόγος και για την καινοτόμο δράση e-health. Πρόκειται για ένα σύστημα που αφορά τα εργαλεία και τις υπηρεσίες που προσφέρονται από τις τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών και μπορούν να συμβάλλουν στη βελτίωση των μεθόδων πρόληψης, διάγνωσης, παρακολούθησης και διαχείρισης θεμάτων υγείας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Σύμφωνα με μια έκθεση του ΟΟΣΑ του 2010 («Βελτίωση της απόδοσης του τομέα της υγείας: ο ρόλος των τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας»), τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από την εφαρμογή των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) σε γενικές γραμμές κατατάσσονται σε 4 τομείς: τη βελτίωση της ποιότητας περίθαλψης και της αποτελεσματικότητας, τη μείωση του λειτουργικού κόστους των κλινικών υπηρεσιών, τη μείωση του διοικητικού κόστους, και τη δυνατότητα για εξ ολοκλήρου νέους τρόπους φροντίδας. Η ΕΕ έχει συνειδητοποιήσει ότι η ηλεκτρονική υγεία έχει τη δυνατότητα να γίνει ένας καταλύτης για μια σειρά τέτοιων μετασχηματισμών. Αυτός είναι ο λόγος, που η «στρατηγική για την Ευρώπη 2020» περιλαμβάνει στη συμπληρωματική της Ψηφιακή Ατζέντα (Digital Agenda), ένα εξειδικευμένο κομμάτι για την υγεία που

ονομάζεται Σχέδιο δράσης Ηλεκτρονικής Υγείας 2012-2020 (eHealth Action Plan 2012-2020).

Άλλα δυο παραδείγματα καινοτόμων δράσεων στον τομέα της υγείας αναφέρονται παρακάτω:

- Το 2015, σύμφωνα με τον ΕΟΦ, κάθε Έλληνας αγόρασε περίπου 45 κουτιά φαρμάκων. Υπολογίζεται ότι περίπου το 10%-15% από αυτά τελικά περισσεύουν και λήγουν. Όμως, το ίδιο έτος -σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ- 2.300.000 συνάνθρωποί μας, έζησαν κάτω από το όριο της φτώχειας, δηλαδή δυσκολεύονταν να καλύψουν (μεταξύ άλλων) και τις φαρμακευτικές τους ανάγκες. Στην προσπάθεια να καλυφθεί αυτό το κενό συμβάλλει μεταξύ άλλων το **GIVMED**, το δίκτυο αξιοποίησης περισσευούμενων φαρμάκων προς όφελος των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Κύρια δράση της οργάνωσης, όπως αναφέρει σε ενημερωτική του σημείωμα, είναι η mobile εφαρμογή "**GIVMED**" που επιτρέπει σε οποιονδήποτε να δωρίσει όσα φάρμακα του περισσεύουν επειδή ολοκλήρωσε ή άλλαξε τη θεραπεία του. Μέσω της εφαρμογής, ο χρήστης καταχωρεί τα περισσευούμενα φάρμακά του, τα οποία αυτόματα συνδέονται με τις ελλείψεις φορέων που στηρίζουν κοινωνικά ευπαθείς ομάδες και έτσι γίνονται οι δωρεές. Ο χρήστης, όπως αναφέρεται, δεν χρειάζεται καν να κάνει την μεταφορά, καθώς υπάρχει η επιλογή να παραλάβει τα φάρμακα από το σπίτι του χρήστη η εθελοντική ομάδα του GIVMED και να τα παραδώσει εκεί ακριβώς που υπάρχει ανάγκη.

Η μεταφορά φαρμάκων είναι προς το παρόν διαθέσιμη μόνο στην Αττική.

- Μια κοινωνική επιχείρηση που προωθεί την εθελοντική αιμοδοσία μέσω της γνωστής πλατφόρμας [Bloode](#),

Στη δική της περίπτωση, οι ευεργετούμενοι είναι οι εθελοντές αιμοδότες και οι ασθενείς. Για τους εθελοντές κάνουν καλύτερη την εμπειρία τους όταν δίνουν αίμα, ενώ οι ασθενείς βρίσκουν το αίμα που χρειάζονται. Ωστόσο δεν χρεώνουν ούτε τους μεν ούτε τους δε. Οι πελάτες της Bloode είναι εταιρίες, τις οποίες βοηθούν να χτίσουν καλύτερα το πρόγραμμα εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και να εντάξουν σε αυτό κάποιες δράσεις που έχουν να κάνουν με την αιμοδοσία. Η Bloode απαντά σε ένα πολύ συγκεκριμένο πρόβλημα (στην Ελλάδα αναζητούνται ετησίως 700.000 μονάδες αίματος και μόλις το 35% συλλέγεται από εθελοντές αιμοδότες, με αποτέλεσμα συχνά να καθυστερούν εγχειρήσεις -με άγνωστες επιπλοκές στην υγεία των ασθενών)

5.3. Προβλήματα και προοπτικές

Παρά τα πολλαπλά της οφέλη, όμως, η καινοτομία ελάχιστα προωθείται στον χώρο της υγείας τόσο από τον ιδιωτικό, όσο και από το δημόσιο τομέα. Βασική αιτία του φαινομένου αυτού είναι το υψηλό κόστος της εισαγωγής καινοτομιών στην υγεία. Συγκεκριμένα, η παραγωγή μιας καινοτομίας στην υγεία απαιτεί τη μακροχρόνια απασχόληση προσωπικού υψηλής εξειδίκευσης με αβέβαιο αποτέλεσμα. Ως εκ τούτου, έχει συχνά ταυτιστεί με την ανάληψη υψηλότατου επιχειρηματικού κινδύνου. Από την άλλη, οι δομές υγείας τείνουν να εξαντλούν τον υπάρχοντα εξοπλισμό και να τον αντικαθιστούν με νεότερο μονάχα όταν η λειτουργικότητά του εκπνεύσει (Windrum & Koch, 2008). Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις, η επιλογή υλικοτεχνικού εξοπλισμού γίνεται με κριτήρια χαμηλού κόστους και όχι με βάση τις παροχές και τις δυνατότητές του. Ακόμη και στις περιπτώσεις οπότε η καινοτομία αφορά σε υπηρεσίες, οι δομές υγείας εμφανίζονται συνήθως απρόθυμες να τις

υιοθετήσουν προτού εκείνες παγιωθούν στην αγορά επί μακρόν. Τούτο διότι η υιοθέτησή τους προϋποθέτει την ειδική επιμόρφωση του προσωπικού στις νέες υπηρεσίες και κατ' επέκταση την κάλυψη των δαπανών από την εργοδοσία για την αναβάθμιση των σχετικών προσόντων των εργαζόμενων (Fleuren et al., 2004, Kramer, 2011).

Με βάση τα παραπάνω, φαίνεται ότι η εισαγωγή της καινοτομίας στον χώρο της υγείας αποτελεί μια ωφέλιμη, αλλά πολυδάπανη διαδικασία, με υψηλές απαιτήσεις σε χρόνο και χρήμα. Παρόλα αυτά, οι καινοτόμες εφαρμογές στην υγεία είναι απαραίτητες για την πρόοδο των σχετικών παρεχόμενων υπηρεσιών και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους. Στο σημείο αυτό, η κοινωνική οικονομία θα μπορούσε να αποδειχθεί πολύτιμη αρωγός, προωθώντας τις καινοτόμους δράσεις, υποστηρίζοντας την έρευνα που αποβλέπει σε νεωτερισμούς και διευκολύνοντας την πρόσβαση σε πόρους στις αντίστοιχες επιστημονικές κι ερευνητικές ομάδες (Goffee & Scase, 2015).

Σήμερα, πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στο πεδίο της παραγωγής καινοτομιών γενικά και στον τομέα της υγείας ειδικότερα. Κατά κανόνα, οι υπάρχουσες οργανώσεις επιδιώκουν τη διασύνδεση των φορέων και των επιστημόνων που ασχολούνται με την εξεύρεση νεωτερισμών στην υγεία διεθνώς, ενώ συχνά εξασφαλίζουν μέσω δωρεών και δράσεων τη χρηματοδότηση των σχετικών ερευνών (Kramer, 2011). Πράγματι, ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας των επιχειρήσεων τρίτου τομέα επιτρέπει τέτοιες αναζητήσεις, αλλά και την ανάληψη υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου, αφού η παραγωγή κέρδους δεν είναι αυτοσκοπός. Ωστόσο, αυτές οι δράσεις δεν αρκούν, καθώς η παραγωγή καινοτομίας δεν σημαίνει απαραίτητα την εισαγωγή και τη διάδοσή της στην αγορά, ώστε να έχει όντως βελτιωτικό αντίκτυπο στην παροχή φροντίδας υγείας. Η δημιουργία μιας κοινωνικής

πλατφόρμας ως συνεργασίας διαφόρων φορέων, ιδιωτικών και δημόσιων, και οργανώσεων για την υλοποίηση των δημιουργικών ιδεών και την προώθησή τους στην αγορά μπορεί να λειτουργήσει επαναστατικά στον χώρο της υγείας, ιδιαίτερα στα αναπτυσσόμενα κράτη, όπου η πρόσβαση σε νεωτερισμούς στην τεχνολογία και τις υπηρεσίες υγείας παραμένει σαφώς περιορισμένη και οι ανάγκες υγείας του γενικού πληθυσμού είναι αυξημένες (Αθανασάκης και συν., 2016, Windrum & Koch, 2008, Kramer, 2011).

Συμπεράσματα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί ένα πεδίο της κοινωνικής οικονομίας, που δημιουργήθηκε για να καλύψει την περιοχή ανάμεσα στον κρατικό και τον ιδιωτικό τομέα και διακρίνεται για τον μη κερδοσκοπικό του χαρακτήρα. Καθώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποβλέπουν στην επίτευξη κοινωνικών σκοπών ενεργοποιώντας και εμπλέκοντας την κοινότητα, ο αντίκτυπός τους στην τοπική και εθνική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη είναι σημαντικός. Πολύ περισσότερο, χάρη στις δημοκρατικές αρχές λειτουργίας τους, με την ισηγορία των μελών τους, αλλά και την προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης με την προσπάθεια κάλυψης αναγκών που δεν καλύπτονται από τις υπάρχουσες κρατικές δομές και τον ιδιωτικό τομέα, οι φορείς κοινωνικής οικονομίας έχουν συχνά θεωρηθεί ως αποφασιστικοί συντελεστές στην καλλιέργεια μιας κουλτούρας δημοκρατίας, αμοιβαιότητας, αλληλεγγύης και διαπολιτισμικότητας στις διάφορες κοινωνίες.

Σε επίπεδο επιχειρηματικότητας, οι οργανισμοί του τρίτου τομέα παρουσιάζονται να είναι στενά συνδεδεμένοι με την έννοια της καινοτομίας. Πράγματι, μολονότι η εισαγωγή καινοτομιών αναγνωρίζεται ως μείζονος σημασίας

για την ανάπτυξη της οικονομίας, την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο, οι συμβατικές επιχειρήσεις ελάχιστα την προωθούν, καθώς είναι συνυφασμένη με την ανάληψη υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου, αλλά και με τη διάθεση αυξημένων δαπανών για έρευνα και παραγωγή. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, εντούτοις, χάρη στον μη κερδοσκοπικό τους χαρακτήρα τείνουν να υιοθετούν μια πιο θετική στάση στην προοπτική της παραγωγής και της διάδοσης των καινοτομιών.

Στον πολυδιάστατο χώρο της υγείας, η κοινωνική επιχειρηματικότητα γνωρίζει σημαντική άνθηση και σταδιακά ενισχύει την καίρια παρουσία της. Η δημιουργία μη κυβερνητικών οργανώσεων για την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και υπηρεσιών πρόληψης έχει συμβάλει καθοριστικά στην ενίσχυση της πρόσβασης των μικρομεσαίων κοινωνικών τάξεων στην υγεία, αλλά και των φτωχών πληθυσμών των αναπτυσσόμενων κρατών. Ως εκ τούτου, οι δράσεις της κοινωνικής οικονομίας στην υγεία μπορούν πλέον να μεταφραστούν σε χιλιάδες ζωές ασθενών, που προηγουμένως δεν είχαν καμία πρόσβαση σε εμβολιασμούς, διαγνωστικές εξετάσεις και θεραπείες.

Τα τελευταία χρόνια, η σχετική βιβλιογραφία έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στη συμβολή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην υγεία, όχι μόνο με την παροχή υπηρεσιών, αλλά και μέσω της εισαγωγής και παγίωσης καινοτομιών σχετικών με τον υγειονομικό τομέα. Πράγματι, οι επιχειρήσεις αυτές τείνουν να είναι πιο δεκτικές στον πειραματισμό για την παραγωγή καινοτομίας και στη διάθεσή της στην αγορά. Εντούτοις, το εγχείρημα παραμένει ακόμη σε πρώιμο στάδιο, αφού ιδιαίτερα στο χώρο της υγείας η εισαγωγή καινοτομιών απαιτεί μεγάλες δαπάνες για την έρευνα, την υλοποίηση και τη διάθεση της καινοτομίας, αλλά και την εκπαίδευση του ανθρωπίνου δυναμικού που θα τη χειρίζεται. Παρόλο που η ενίσχυση του καινοτομικού χαρακτήρα των κοινωνικών επιχειρήσεων στην υγεία θα μπορούσε να

προσφέρει πολλαπλά κοινωνικά οφέλη, πολλά είναι εκείνα που χρειάζεται να γίνουν σε επίπεδο χρηματοδότησης και θεσμικής αναγνώρισης, ώστε το εγχείρημα να καταστεί δυνατό και διαδεδομένο.

Ειδικότερα, το δημογραφικό ζήτημα, σε συνδυασμό με τη ταχεία ανάπτυξη της ιατρικής και φαρμακευτικής τεχνολογίας έχουν αυξήσει τις προσδοκίες των πολιτών για ευρύτερες και καλύτερες παροχές υγείας. Ωστόσο, πολύ συχνά, η προώθηση της προόδου και της ανάπτυξης μέσω της καινοτομίας στις υπηρεσίες υγείας αντιμετωπίζεται ως απειλή στο πλαίσιο ενός δημοσιονομικού περιβάλλοντος που ασφυκτιά. Παρόλα αυτά, η άποψη ότι η ενίσχυση της καινοτομίας και η υιοθέτηση της στον τομέα της υγείας συνδέεται με αύξηση των δαπανών για την υγεία και τελικά υψηλό κόστος για τον πολίτη και το κράτος, αποδεικνύεται εν πολλοίς παραπλανητική. Τούτο διότι έχει συχνά διαπιστωθεί ότι οι δαπάνες που συνδέονται άμεσα με το εισόδημα και τις παροχές υγείας σχετίζονται θετικά με την ανάπτυξη και την ευημερία ενός κράτος. Πράγματι, δεν είναι λίγες οι έρευνες που φανερώνουν ότι ένα μεγάλο μέρος της οικονομικής ανάπτυξης στα ευρωπαϊκά κράτη αποδίδεται στην καλύτερη υγεία και την μακροβιότητα του πληθυσμού. Εξάλλου, τόσο η καλή υγεία, όσο και η μακροζωία σημαίνουν την παράταση του εργασιακού βίου, γεγονός που ενισχύει το ΑΕΠ ενός κράτους ετησίως. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι η κακή υγεία που αυξάνει τις δαπάνες υγείας και όχι η καλή υγεία και οι ολιστικές υπηρεσίες υγείας για την πρόληψη και την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των διαφόρων διαταραχών.

Όπως προαναφέρθηκε, η καινοτομία περιγράφει τη διαδικασία μετασχηματισμού ή δημιουργίας ενός προϊόντος πρωτότυπου και με πλεονάζοντα οφέλη για την κοινωνία. Στο χώρο της υγείας, η έννοια της καινοτομίας ορίζεται εν πολλοίς με βάση τα οφέλη που συνεπάγεται για τους ασθενείς. Τα οφέλη αυτά μπορεί

να είναι θεραπευτικά, κλινικά ή να σχετίζονται με την ποιότητα ζωής του ατόμου. Σε δεύτερο επίπεδο, αυτό φαίνεται να σχετίζεται σημαντικά με μια σειρά από κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, όπως για παράδειγμα η ικανότητα για εργασία, η μείωση των νοσοκομειακών εισαγωγών και ο περιορισμός του χρόνου νοσηλείας.

Στο χώρο της υγείας, η καινοτομία βρίσκει εφαρμογή στην ιατρική τεχνολογία και τα σχετικά μηχανήματα, στη βελτίωση των φαρμάκων, αλλά και στην καλύτερη οργάνωση των δομών και των υπηρεσιών μέσω των πληροφορικών συστημάτων υγείας. Αξίζει να αναφερθεί ότι χάρη στην καινοτομία και την πρόοδο στην υγεία, έχει σε πολλές περιπτώσεις μειωθεί ο αριθμός θανάτων από χρόνιες νόσου κι έχει βελτιωθεί η αποκατάσταση και η λειτουργικότητα ασθενών που παλαιότερα θα θεωρούνταν καταδικασμένοι. Το όφελος της προόδου αυτής δεν είναι μονάχα κοινωνικό, αλλά και οικονομικό, αφού, όπως προαναφέρθηκε, η μακροζωία και η ευζωία των πολιτών μιας χώρας αυξάνουν το ρυθμό ανάπτυξής της.

Βεβαίως, η παραγωγή και η υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών στην υγεία δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση, ούτε στερείται επιπλέον δαπανών. Ωστόσο, μακροπρόθεσμα το οικονομικό και κοινωνικό κόστος τους αποδεικνύεται σαφώς μικρότερο από εκείνο της διαίονισης αναποτελεσματικών μεθόδων, τεχνικών και τεχνολογιών στην υγεία. Ιδιαίτερα σήμερα, σε μια εποχή με σοβαρούς δημοσιονομικούς περιορισμούς και δημογραφικές ανακατατάξεις, οι πολιτικές υγείας οφείλουν να υιοθετούν μια πιο ολιστική θεώρηση αναφορικά με την αποδοτικότητα των συστημάτων υγείας.

Στην πραγματικότητα, ο τομέας της υγείας ενός κράτους συνιστά μοχλό κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης ενός κράτους και προϋποθέτει την

απασχόληση ενός εργασιακού δυναμικού με υψηλό βαθμό εξειδίκευσης. Η επένδυση στους τομείς της επιστήμης, της έρευνας, της τεχνολογίας και της καινοτομίας στο χώρο της υγείας αποτελούν στρατηγική επιλογή στο πλαίσιο της ευρύτερης αναπτυξιακής πολιτικής ενός συστήματος που οφείλει να εξελίσσεται προκειμένου να διατηρηθεί υψηλά το βιοτικό επίπεδο των πολιτών και να εξασφαλισθούν τόσο η ευημερία της κοινωνίας, όσο και νέες θέσεις απασχόλησης.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Acs, Z.J., Boardman, M. C., & McNeely, C. L. (2013). The Social Value of Productive Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 40(3), 785–796.

Catford, J. (1998) Social entrepreneurs are vital for health promotion—but they need supportive environments too. *Editorial. Health Promotion International*, 13, 95–98.

Dees, J. D. (2007). Taking social entrepreneurship seriously. *Society*, 44(3), 24-32.

Defourny, J. & Nyssens, M. (2010). Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1(1), 32-53.

Dro, I., Therace, A., & Hubert, A. (2011). *Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union*. Brussels: European Commission.

Drucker, J. (2006). *Innovation and Entrepreneurship*. London-New York: HarperBusiness.

Economou, Ch. (2010). *Greece: Health system review. Health systems in transition*. Copenhagen: European Observatory on Health Systems and Policies-WHO.

European Commission (2011). *Communication from the commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social Committee and*

the Committee of the Regions: Single Market Act. Twelve levers to boost growth and strengthen confidence, 2006 final. Brussels: EC.

Goffee, R. & Scase, R. (eds.) (2015). *Entrepreneurship in Europe. The social processes.* New York: Routledge.

Gottret P., Schieber G.J. & Waters H.R. (2009). *Good Practices in Health Financing Lessons from Reforms in Low- and Middle-Income Countries.* Washington, DC: The World Bank.

Kramer, M. (2005). *Measuring Innovation: Evaluation in the Field of Social Entrepreneurship.* Boston: Foundation Strategy Group.

Leeuw, E. (1999). Healthy Cities: urban social entrepreneurship for health. *Health Promotion International*, 14(3), 261-269.

Leifer, R., McDermott, C.M., O'Connor, G.C., Peters, L.S., Rice, M.P. & Veryzer, R.W. (2000). *Radical Innovation: How Mature Companies can Outsmart Upstarts.* Boston: Harvard Business School Press.

Mapham, W. & Kornik, S. (2011). Social entrepreneurship in health. *Continuing Medical Education*, 29(2), 75-79.

Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A., & Hamdouch, A. (eds.). (2013). *The International Handbook on Social Innovation.* Cheltenham: Edward Elgar.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2005). *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data.* Brussels: OECD.

Peredo, A.M. & McLean, M. (2006). Social Entrepreneurship: A Critical Review of the Concept. *Journal of World Business*, 41(1), 56-65.

Seelos, C. & Mair, J. (2005). Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor. *Business Horizons*, 48(3), 241-246.

Spear, R. (2006). Social entrepreneurship: a different model? *International Journal of Social Economics*, 33(5), 399 – 410.

Fleuren, M., Wiefferink, K. & Paulussen, T. (2004). Determinants of innovation within health care organizations Literature review and Delphi study. *International Journal for Quality in Health Care*, 16(2), 107-123).

Freeman, C. (1994). The economics of technical change. *Cambridge Journal of Economics*, 18(5), 463-514.

Weerawardena, J. & Mort, G.S. (2006). Investigating social entrepreneurship: A multidimensional model. *Journal of World Business*, 41(1), 21-35.

Windrum, P. & Koch, P. (2008). *Innovation in Public Sector Services: Entrepreneurship, Creativity and Management*. Northampton-London: Edward Elgar Publishing.

http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/occd/social-issues-migration-health/improving-health-sector-efficiency_9789264084612-en#.V8faj_197IU#page1

Ελληνική

Αδάμ, Σ. (2014). *Κοινωνική οικονομία κι ενεργητικές πολιτικές ένταξης. Αποτελέσματα έρευνας πεδίου σε κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής ένταξης στην Ελλάδα, Μελέτες, 19*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Αδάμ, Σ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός. Μια κριτική προσέγγιση*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Αθανασάκης, Κ., Κυριόπουλος, Γ., Καραμπλή, Ε., Μάνιας, Κ., Παβή, Ε. & Μυλωνά, Κ. (2016). *Διαχείριση και αξιολόγηση της φαρμακευτικής καινοτομίας στην Ελλάδα. Μια προσέγγιση πολιτικής οικονομίας της υγείας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Αθανασάκης, Κ., Κυριόπουλος, Γ. & Πάβη, Ε. (2012). *Οικονομική κρίση και υγεία. Ένα δοκίμιο πολιτικής οικονομίας για την ανασυγκρότηση του υγειονομικού τομέα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Αφουξενίδης, Α. (2003). Όψεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα. Το παράδειγμα των περιβαλλοντικών και των αντιρατσιστικών μη κυβερνητικών οργανώσεων. *Επιστήμη και Κοινωνία, 16*, 163-169.

Γεώργμας, Κ. (επ.) (2013). *Κοινωνική οικονομία. Θεωρία, εμπειρία και προοπτικές*. Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις.

Clarence, E. (2014). Επισκόπηση της κοινωνικής καινοτομίας. Στο: Ι. Goldring (επ.). *Κοινωνική καινοτομία και κοινωνικές επιχειρήσεις. Περισσότερα αποτελέσματα με λιγότερα μέσα*. Αθήνα-Ηνωμένο Βασίλειο: JobTown URBACT

Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (ΔΚΕΠΔΚΣΟ) (2013). *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα-Λουξεμβούργο: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (2010). Δαπάνες και περικοπές Υγείας την περίοδο του Μνημονίου. Αφιέρωμα: Οικονομική Κρίση και Υγεία. *Τα Νέα της ΕΟΠΕ*, 17, 12-14.

Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας (2008). *Οδηγός Ίδρυσης και Λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Προτάσεις Πολιτικής για τη Θεσμική και τη Χρηματοδοτική Στήριξη του Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα. Παρουσίαση των Νεοσύστατων Κοινωνικών Επιχειρήσεων*. Αθήνα.

Εθνική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία (ΕΥΚΕΚΟ) (2013). *Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα*. Διατίθεται στο www.keko.gr.

Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας (2005). *Οδηγός Ίδρυσης και Λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων*. Διατίθεται στο: <http://www.equal-greece.gr/images/logo/FINAL%20ODIGOS.pdf>.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010). «*Ευρώπη 2020*». *Στρατηγική για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη*. Βρυξέλλες-Αθήνα: Εκδόσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

European Research Institute on Cooperative Social Enterprises (Euricse) (2013). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για μια Κοινωνική Ευρώπη*. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ιατρίδης, Δ. (2005). *Οργανισμοί κοινωνικής φροντίδας. Σχεδιασμός κοινωνικής πολιτικής για ανάπτυξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κακούρης, Α. (2010). *Εννοιολογικές προσεγγίσεις στην Επιχειρηματικότητα της καινοτομίας*. Αθήνα: Δίαυλος.

Καραΐσκου, Α., Μαλλιαρού, Μ. & Σαράφης, Π. (2012). Οικονομική κρίση: Επίδραση στην υγεία των πολιτών και επιπτώσεις στα Συστήματα Υγείας. *Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας*, 4 (2), 49-54.

Κίτσιος, Φ. & Ζουπουνίδης, Κ. (2008). *Ανάπτυξη νέων υπηρεσιών. Τουρισμός, υγεία, επιχειρηματικότητα, καινοτομία*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Κυριόπουλος, Γ. (2010). Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη. *16^ο Πανελλήνιο Συνέδριο εσωτερικής Παθολογίας*. Αθήνα, 13-10-2010.

Κώτσιος, Γ. (2015). *Επιχειρηματικότητα και καινοτομία. Σύλληψη, σχεδιασμός, υλοποίηση και λειτουργία*. Λάρισα: Ιδιωτική έκδοση.

Λιαρόπουλος, Α. & Τραγάκη, Ε. (1998). Δημόσια και ιδιωτική χρηματοδότηση στο ελληνικό σύστημα υγειονομικής περίθαλψης: Συνέπειες για το κεφάλαιο. *Πολιτική Υγείας*, 43 (2), 153-169.

Μαλλιαρού, Μ. & Σαράφης, Π. (2012). Οικονομική κρίση. Τρόπος επίδρασης στην υγεία των πολιτών και στα συστήματα υγείας. *Βήμα του Ασκληπιού*, 11 (1). 202-212.

Μαραβέγιας, Ν. (επ.) (2012). *Επιχειρηματικότητα και καινοτομία : Από την θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Μαυροπούλου, Θ. (2007). *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και η ελληνική εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια*. Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Μουζελής, Ν. (2000). Η κρίση των κομμάτων και η κοινωνία των πολιτών ως διέξοδος. *Κοινωνία Πολιτών*, 5, 37-51.

Ναγόπουλος, Ν. (2003). Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις στην νέα πολιτική πραγματικότητα. *Εθελοντική Έκφραση*, 1 (1), 14.

Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) (1999). *Ο ρόλος και η συμβολή της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση*. Βρυξέλλες: Εκδόσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (2010). Εμπόδια για την καινοτομία στον τομέα των ιατροτεχνολογικών προϊόντων. *Έγγραφο Αναφοράς 6*. Διατίθεται στο: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70457/6/WHO_HSS_EHT_DIM_10.6_gre.pdf

Παπαγεωργίου, Κ. (2007). *Βιώσιμη συνεταιριστική οικονομία*. Αθήνα: Σταμούλης.

Παπαγεωργίου, Κ. (2004). *Μαθήματα κοινωνικής οικονομίας*. Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Πιερράκος, Γ. (2008). *Πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και τοπική κοινωνία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Πολύζος, Ν. (2014). *Διοίκηση και οργάνωση υπηρεσιών υγείας*. Αθήνα: Κριτική.

Προβόπουλος, Γ. & Υφαντόπουλος, Ι. (1990). *Ειδικά θέματα κοινωνικής πολιτικής*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Σακελλαρόπουλος, Θ. (2010). *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Κριτική.

Σακελλιών, Γ. (2003). Εθελοντισμός και νέοι. *Εθελοντική Έκφραση*, 1 (1), 12-14.

Σούλης, Σ. (2015). *Εφαρμοσμένη κοινωνική πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.

Υπουργείο Εξωτερικών (1999). *Γνωμοδότηση της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Ο ρόλος και η συμβολή της οργανωμένης κοινωνίας*

των πολιτών στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση». Διατίθεται στο:

http://www.hellenicaid.gr/images/stories/docs/o_rolos_kai_i_simvoli_tis_koinwnias_bilingual.doc

<https://www.givmed.com/en/>

<http://bloode.org/>